

Literárna výchova

kvinta

2007-2008

Matej Balog

OBSAH

Teória literatúry	2
Staroveká literatúra	13
Stredoveká literatúra	20
Slovenská stredoveká literatúra	23
Humanizmus a renesancia	27
Slovenský humanizmus a renesancia	32
Baroková literatúra	35
Slovenská baroková literatúra	37
Klasicizmus a osvietenstvo	41
Slovenský klasicizmus, osvietenstvo	44
Preromantizmus a romantizmus	53
Slovenský pre- a romantizmus.....	63
Ľudová slovesnosť	76

TEÓRIA LITERATÚRY

UMENIE

- a) osobitná forma spoločenského vedomia a špecifický odraz, poznanie a pretváranie reality
- b) súhrn umeleckých diel vytvorených v procese umeleckej činnosti
- c) snaha umelca o
 - zobrazenie reality
 - priblíženie sa ideálu
 - výpoveď myšlienok, nálad, pocitov

FUNKCIE UMENIA

- 1.) umelecko-estetická; hodnotiaci (dielo zanecháva dojem, ktorý hodnotíme)
- 2.) výchovná; pretvárajúca (rozvoj osobnosti → humanistické poslanie)
- 3.) zábavná; rekreačná

DIFERENCIÁCIA UMENIA

- 1.) výtvarné: maliarstvo, sochárstvo, grafika, dizajn
- 2.) slovesné (literatúra): próza, poézia, dráma
- 3.) hudobné: vokálne a inštrumentálne
- 4.) divadelné: tragédia, komédia, činohra, réžia, scénografia, ...
- 5.) interpretačné: audiovizuálne (filmové), ...

LITERATÚRA

(z lat. litera – písmeno) je súbor textov (z lat. textum – utkané), t. j. všetkých existujúcich písomne zaznamenaných jazykových prejavov ľudstva.

- a) v širšom slova zmysle: vecná literatúra (odborná, publicistická, administratívna) + umelecká literatúra
- b) v užšom slova zmysle: umelecká literatúra

LITERÁRNY SYSTÉM A LITERÁRNE PODSYSTÉMY

je sústava všetkých jednotlivých literárnych diel. Základ tvorí umelecká literatúra, ktorá je dopĺňaná literárnymi podsyntémami. Tie sa len čiastočne prekrývajú s esteticky a umelecky náročnou literatúrou. Ich funkcia je prevažne poznávací, zábavná a výchovná.

- 1.) Populárna literatúra – pre nenáročného čitateľa (dejovosť, emocionálnosť, senzačnosť)
- 2.) Dobrodružná literatúra – pútavý dej (zdôraznený motív nebezpečenstva)
- 3.) Literatúra faktu – poznávací funkcia (literárne spracovanie vedeckých materiálov)
- 4.) Vedecko-fantastická literatúra – dej smerujúci do budúcnosti (fantastické prvky)
- 5.) Literatúra pre deti a mládež – pre mladého čitateľa (do 15 rokov)
- 6.) Slovesný folklór – súhrn ľudovej kultúry a kultúry dedinského človeka

LITERÁRNA VEDA

je spoločenskovedná disciplína skúmajúca literárne dielo, literárnohistorický vývin, javy literárneho života a percepciu literárneho diela. Zaoberá sa len hodnotnou (umeleckou, krásnou, beletristickou) literatúrou.

Vyvinula sa z filológie (náuka o jazyku a literatúre konkrétneho národa). Úzko spolupracuje s estetikou, jazykovedou, folkloristikou a literárnou metodológiou.

- 1.) Literárna teória – objektívna disciplína skúmajúca teóriu literárneho diela a procesu jeho tvorby
- 2.) Literárna história – objektívna disciplína skúmajúca vývin literatúry a faktory naň vplyvajúce
- 3.) Literárna kritika – subjektívna disciplína skúmajúca účinok diela na spoločnosť a jeho (umeleckú) hodnotu

LITERÁRNE DIELO

- umelecký artefakt
- ústny a písomný prejav v konkrétnom jazyku
- jazykový výtvar vyznačujúci sa osobitým spôsobom vyjadrovania a účinkom

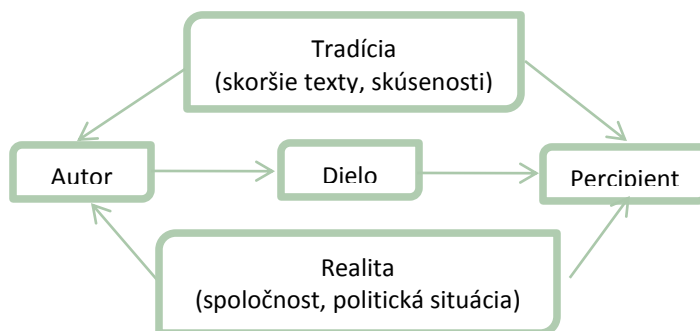
Literárne dielo má znakový charakter a nesie duchovnú hodnotu. Zohráva pritom úlohu komunikačného prostriedku.

LITERÁRNA KOMUNIKÁCIA

Literárne dielo vzniká až pri jeho čítaní a interpretácii. Táto je subjektívna (tzv. individuálna čitateľská interpretácia), pretože na ňu vplyva

- 1.) čitateľský vkus
- 2.) čitateľská skúsenosť
- 3.) druh čitateľa (naivný, sentimentálny, ...)

Čitateľ umelecky hodnotnej literatúry by mal pocítiť estetické prežívanie, čo je prúd estetických zážitkov.

ZLOŽKY LITERÁRNEHO DIELA

Každé literárne dielo má svoj obsah („čo“) a svoju formu („ako“). Literárna teória rozlišuje viacero zložiek:

- 1.) tematická (obsahová)
- 2.) jazykovo-štylistická
- 3.) kompozičná

ŠTRUKTÚRA LITERÁRNEHO DIELA

je systém väzieb medzi jednotlivými obsahovými zložkami. Tvorí obsah, resp. tematickú zložku literárneho diela.

Téma je výsek skutočnosti zobrazovaný literárnym dielom, skladá sa z motívov. Témy postáv tvoria napr. motívy vzhľadu a povahy, téma prostredia zvykne byť opísaná v autorskom texte.

DEJ

je základná kategória každého dramatického a literárneho textu. Skladá sa z udalostí, ktoré po sebe nasledujú a menia sa vplyvom istých motívov.

Udalosť je prechod z jedného významového poľa do iného. Zreťazením udalostí vzniká príbeh.

Motív je najmenšia časť textu, ktorá má osobitný význam.

- a) dynamický – vplýva na dynamiku deja
- b) statický – napr. nehybný strom
- c) voľný – nesúvisí s dejom

Rozlišujeme dve podoby deja:

- 1.) fabula je prirodzený sled udalostí (založený na časovej postupnosti) – chronologická kompozícia
- 2.) sujet je literárna realizácia fabuly (narušenie časovej postupnosti) – úvod, zápleтка, kríza, zvrat, rozuzlenie

Kompozičné postupy:

- 1.) chronologický (v časovom slede)
- 2.) retrospektívny (spätný)
- 3.) reťazový (nadväzujúci)

CHRONOTYP

V literárnych dielach rozlišujeme dva druhy časov:

- 1.) čas rozprávania,
- 2.) čas, ktorý je predmetom rozprávania.

Priestor je daný miestom, kde sa dej odohráva.

POSTAVY

sú samostatné subjekty literárneho diela. Realizujú sa pomocou konfliktov (so sebou, s inou postavou, so spoločnosťou).

- a) hlavné
- b) epizodické

Z hľadiska charakteru literárnej postavy rozlišujeme typy:

- 1.) idealizovaný typ postavy
- 2.) charakterový typ postavy
- 3.) sociálny typ postavy

V lyrike hovoríme o lyrickom subjekte, čo je nesamostatná subjektizovaná postava.

ROZPRÁVAČ

je nositeľ rozprávania. Rozlišujeme niekoľko typov rozprávačov:

- 1.) autorský klasický rozprávač (oko kamery) – 3. osoba
- 2.) autorský vševediaci rozprávač (pozná i pocity postáv) – 3. osoba
- 3.) personálny rozprávač (minimálne zasahuje do deja) – 3. osoba
- 4.) priamy rozprávač (jedna z postáv ovplyvňujúcich dej) – 1. osoba

Špecifickým je napríklad román Itala Calvina Keď cestujúci jednej zimnej noci..., ktorého hlavným hrdinom je samotný čitateľ a rozprávanie teda prebieha v 2. osobe.

Pôvodná pevná hranica medzi

- a) pásmom rozprávača (spisovné, nepríznakové rozprávanie) a
- b) pásmom postáv (úvodzovky, hovorové rozprávanie)

sa niekedy stiera a objavujú sa netradičné postupy rozprávania:

- nevlastná priama reč – Hodil mu banán, musíš ho zjesť.
- nepriama reč – Hodil mu banán a povedal mu, že ho musí zjesť.
- polopriama reč – Hodil mu banán, musí ho zjesť.
- zmiešaná reč – skrytá reč postáv vyzerajúca ako rozprávač

HORIZONTÁLNE ČLENENIE TEXTU

tiež vonkajšie členenie textu, úzko súvisí so zvolenou výrazovou formou literárneho diela.

- a) próza – odseky, kapitoly, diely
- b) poézia – strofy, spevy
- c) dráma – repliky, dialógy, monológy, obrazy, výstupy, dejstvá

ŠTYLISTIKA LITERÁRNEHO TEXTU

Jazyk je základným nositeľom sémantickej i estetickej informácie v literárnom diele. Základným zdrojom pre beletriu je spisovný jazyk, autori však veľmi často využívajú aj ďalšie vrstvy národného jazyka. Rovnako nezriedkavým je výskyt umeleckých jazykových prostriedkov, ktoré majú estetickú funkciu. Pri nich rozlišujeme medzi trópami a figúrami.

ŠTYLISTICKY PRÍZNAKOVÉ SLOVÁ

- dialektizmy nárečové slová
- slang nespisovné slová určitej skupiny
- argot slang izolovanej skupiny (napr. väzňov)
- profesionalizmy odborové slová
- archaizmy zastaralé slová
- historizmy pomenovania zastaralých vecí
- neologizmy nové slová
- poetizmy básnické slová
- biblizmy náboženské pojmy
- odvodené slová
 - deminutíva pozitívny význam (zdrobneniny)
 - pejoratíva negatívny význam
- eufemizmy zjemňujúce slová
- vulgarizmy hrubé slová
- onomatopoeje zvukomalebné slová (napodobňujúce zvuky)

FIGÚRY

sú umelecké jazykové prostriedky, ktoré su založené na opakovaní, hromadení alebo zvláštnom usporiadaní hlások, slov, veršov.

ZVUKOVÉ FIGÚRY

- aliterácia opakovanie prvej hlásky (alebo skupiny hlások) v slovách
- onomatopoeja zvukomalba

OPAKOVACIE FIGÚRY

- epizeuxa slová vo verši
- anafora slová na začiatku veršov, riadkov, či viet
- epifora slová na konci veršov, riadkov, či viet
- epanastrofa slovo z konca strofy na začiatku ďalšej
- refrén verše
- paronomázia slová s rovnakým slovným základom („slávme slávně slávu Slávův slavných“)
- symploké slovo zo začiatku verša, strofy na konci verša, strofy
- kalambúr slovná hračka založená na zvukovej podobe rôznych slov („kto asimiluje, ten asi miluje“)

REČNÍCKE FIGÚRY

- rečnícka otázka neočakáva odpoveď
- rečnícke zvolanie obsahuje obvykle všeobecnú pravdu
- rečnícka odpoveď nečakaná odpoveď na rečnícku otázku
- apostrofa oslovenie neprítomného alebo neživého adresáta

ŠTYLISTICKÉ FIGÚRY

- inverzia neprirodzený slovosled
- anakolútom vybočenie z bežných syntaktických noriem
- apoziopéza nedokončená vypoved'
- elipsa výpustka
- oxymorón spojenie dvoch slov s navzájom sa vylučujúcim významom
- paradox nečakaný výrok
- asyndeton bezspojkové spájanie („Ten štrng, ten výskot, tá hudba, ten ľud / Detvu celú pobúrili“)
- polysendton nadmerné spomaľujúce opakovanie spojok („že veril, že čakal, že starne, starne...“)

TRÓPY

sú umelecké jazykové prostriedky, ktoré nepriamo označujú predmety, javy na základe podobnosti (prenášajú pomenovania z jedného javu na iný).

- a) na základe vonkajšej podobnosti
- b) na základe vnútornej, logickej či vecnej súvislosti
- c) na základe kontrastu

Najpoužívanejšie trópy sú

- epiteton básnický prívlastok
 - stále epiteton (čierne oči)
- metafora prenášanie významu na základe vonkajšej podobnosti
 - genitívová najmenej hodnotný typ („súmrak školstva“)
 - personifikácia prisudzovanie ľudských vlastností („slnko sa smeje“)
 - alegória inotaj, podobenstvo, nepriame pomenovanie, rozvitá metafora
- metonymia prenášanie významu na základe súvislosti
 - symbol znak zastupujúci všeobecný pojem
 - synekdocha zámena jednotného a množného čísla („Slovák je závistlivý.“)
- hyperbola zveličenie („povedal to stokrát“)
- antitéza prirovnanie protikladom
- synestéza zámena pojmov označujúcich iné zmyslové vnemy („sladká vôňa“)
- prirovnanie („rapoce ako straka“)
- perifráza nepriame pomenovanie cez najtypickejšiu vlastnosť („krajina tulipánov“)
- eufemizmus zjemnenie negatívnej stránky života
- irónia kladné hodnotenie s pejoratívnym významom
- sarkazmus bezohľadný uštipačný výsmech

METRIKA

je vedná disciplína skúmajúca veršované texty (poéziu – viazanú reč) – verše, veršové systémy, teóriu rýmu, strofy.

Verš je riadok básne, základná jednotka básnického rytmu. Metrum označuje jeho ideálnu schému, rytmus je realizácia metra (teda zámerné opakovanie určitých zvukových prvkov).

STOPA

je základná stavebná jednotka verša. Podľa usporiadania krátkych (U) a dlhých (–) slabík rozlišujeme

- 1.) trochej – U
- 2.) jamb U –
- 3.) spondej – –
- 4.) daktyl – UU

Krátka slabika meria jednu móru (základná časová jednotka), dlhá slabika meria dve móry.

VERŠOVÝ SYSTÉM

1.) sylabický	počet slabík	ľudová slovesnosť → Štúrovc
2.) sylabotonický	počet slabík, umiestnenie prízvukov	Hviezdoslav
3.) časomerný	striedanie dlhých a krátkych slabík	Kollár, Hollý
4.) tonický	rytmické opakovanie prízvuku	pre slovenčinu nevhodný

Volný verš nedbá o dodržiavanie zásad konkrétneho veršového systému, nebýva ani rýmovaný a zvykne porušovať i interpunkciu.

RÝM

je zvuková zhoda na konci veršov, prípadne polveršov. Jeho funkcia je nielen eufonická, ale aj sémantická (zvýrazňuje rýmujúce sa slová).

- 1.) združený AABB
- 2.) striedavý ABAB
- 3.) obkročný ABBA
- 4.) postupný ABCABC
- 5.) prerývaný ABCB

Asonancia je rýmovanie (zvuková zhoda) koncových samohlások.

Strofa je zoskupenie veršov na základe rýmovej schémy.

GENOLÓGIA

je vedná disciplína zaoberajúca sa kategorizáciou literárnych diel do literárnych druhov a literárnych žánrov.

Lyrika	Epika	Dráma
rytmus, verš	próza, neveršovanosť	veršovanosť i neveršovanosť
nedejovosť, nesujetovosť	dejovosť, sujetovosť	dejovosť, sujetovosť
gnómický čas	minulý čas	prítomný čas
statické motívy	dynamické motívy	dynamické motívy
monologickosť	dialogickosť	dialogickosť
obraznosť	hovorovosť	hovorovosť, obraznosť
opis, reflexia	rozprávanie	dianie, akčnosť

LYRIKA

rozlišuje niekoľko druhov

- sociálna
- vlastenecká
- intímna (osobná)
- lúbostná
- rodinná
- prírodná
- duchovná
- reflexívna (úvahová)

LYRICKÉ ŽÁNRE

rozoznávame na základe istých spoločných tematických, kompozičných a štylistických znakov.

Óda je oslavná pieseň, využíva nadnesenosť a pátos.

Elégia je žalospev, báseň smutného obsahu.

Pásmo je polytematická báseň, ktorú do literatúry priniesol Guillaume Apollinaire. Obvykle používa voľný verš.

Sonet je lyrický žánr s pevne daným počtom 14 veršov, bežná rýmová schéma je ABBA ABBA CDC ACD.

- kvarteto – téza (nastolenie problému)
- kvarteto – antitéza (negácia problému)
- terceto – syntéza (uzatváranie problému)
- terceto – syntéza a pointa

Ďalšie lyrické žánre:

- pieseň kratšia báseň s pravidelným rytmom a výrazným rýmom, obľúbená v ľudovej slovesnosti
- hymnus chvála boha, národa či vlasti
- žalm náboženská pieseň (oslavné motívy, prejavy smútku a kajúcnosti)
- epigram stručné duchaplné vyjadrenie k všeobecne známemu javu
- lyrickoepická b. prelínanie lyrických a epických prvkov
- poéma rozsiahlejšia skladba lyrickoepickej povahy, lyrické prvky však dominujú
- epitaľ kratšia báseň alebo úryvok na náhrobku
- nonsens nezmyselné prvky, paradoxy
- idyla idealizovaný obraz vidieckeho, no najmä pastierskeho života
- pamflet hanopis, neuvádza kladné črty, vyzdvihuje len záporné, dnes už nemusí byť básňou

EPIKA

zvykne byť podľa rozsahu rozdeľovaná na malú, strednú a veľkú.

EPICKÉ ŽÁNRE

Báj je mýtus, obsahuje staršie predstavy o fundamentálnych otázkach existencie ľudstva a vesmíru. Súbor mýtov tvorí mytológiu.

Bájka je krátky alegorický príbeh s mravným ponaučením.

Balada má jednoduchý pochmúrny dej a tragický koniec. Obsahuje aj lyrické prvky (subjektívnosť, opakovacie figúry, hyperboly).

Epos je rozsiahle chronologické rozprávanie, zaraďuje sa do veršovanej epiky.

Kronika zachytáva udalostí v časovom slede bez analýzy ich príčiny.

Legenda má náboženský charakter, opisuje pozemský život svätca s nadprirodzenými vlastnosťami.

Novela je medzistupňom medzi malou a veľkou epikou. Vyznačuje sa priamočiarym dejom, nemennosťou postáv a potláčaním opisov.

Poviedka patrí do malej epiky, spracúva len jednu udalosť s jednou záplatkou. Dej je jednoduchý a pomalý, často obsahuje opisy.

Román je žánrom veľkej epiky. Okrem hlavnej dejovej línie obsahuje aj vedľajšie, postavy sa počas deja vyvíjajú. Široké spektrum zobrazených udalostí sa obvykle odohráva vo väčšom časovom rozpätí.

Ďalšie epické žánre:

- rozprávka vymyslený príbeh, v ktorom po prekonaní prekážok dobro víťazí nad zlom
- povesť súvislosť deja s historickou udalosťou
- bylina ruská ľudová národná povesť, ktorej hrdinom je bohatier
- anekdota najmenší epický útvar s nečakaným ukončením a humorným vyznením

DRÁMA

je literárny druh určený zväčša pre javiskové spracovanie.

DRAMATICKÉ ŽÁNRE

Komédia predstavuje postavy a ich činy v karikatúrnej podobe, vyniká tak smiešnosť.

Tragédia je vážna hra, výnimočný hrdina sa dostáva do konfliktu so silnejšími silami a často im podlieha.

Činohra (dráma) skĺbuje prvky tragédie a komédie. Zaoberá sa aktuálnymi spoločenskými otázkami, vykresľuje charakter hrdinov, využíva hovorové prvky a dejové zvraty.

Ďalšie dramatické žánre:

- absurdná dráma
- melodráma hudbou podfarbená dráma
- fraška zveličenie smiešnych problémov
- groteska satirické, zveličené až strašidelné zobrazenie skutočnosti
- mystérium náboženská hra
- skeč krátke žartovné vystúpenie k aktuálnej téme a s pointou
- burleska fraška využívajúca nižšie spôsoby
- opera dramatický text spojený s hudbou
- opereta striedanie hovoreného a spievaného textu
- bábkohra

FÁZY DRAMATICKÉHO DIELA

- 1.) expozícia – zoznámenie sa s prostredím
- 2.) kolízia – zápleтка
- 3.) kríza – konflikt, vyvrcholenie
- 4.) peripetia – nečakaný zvrät
- 5.) katastrofa – rozuzlenie

PERIODIZÁCIA LITERATÚRY

je rozdelenie literatúry na vývinové obdobia na základe spoločných ideových a estetických znakov.

PERIODIZÁCIA SVETOVEJ LITERATÚRY

- 1.) staroveká (4000 pnl – 600 pnl)
- 2.) stredoveká (5. st. – 15. st.)
- 3.) humanizmus a renesancia (15. st. – 17. st.)
- 4.) barok (16. st. – 18. st.)
- 5.) klasicizmus (17. st. – 18. st.)
- 6.) preromantizmus a romantizmus (18. st. – 1848)
- 7.) realizmus (1848 – začiatok 20. st.)
- 8.) literárna moderna (1890 – 1918)
- 9.) medzivojnová literatúra (1918 – 1945)
- 10.) povojnová literatúra (1945 –)

PERIODIZÁCIA SLOVENSKEJ LITERATÚRY

- 1.) staršia slovenská literatúra (800 – 1780)
 - a. stredoveká (800 – 1500)
 - b. humanizmus a renesancia (1500 – 1650)
 - c. baroková (1650 – 1780)
- 2.) novodobá slovenská literatúra (1780 – 1905)
 - a. klasicizmus (1780 – 1830)
 - b. preromantizmus a romantizmus (1830 – 1850)
 - c. od romantizmu k začiatkom realizmu (1850 – 1875)
 - d. realizmus (1875 – 1905)
- 3.) slovenská literatúra 20. storočia (1905 –)
 - a. slovenská literárna moderna (1905 – 1918)
 - b. medzivojnová literatúra (1918 – 1945)
 - c. literatúra po druhej svetovej vojne (1945 – 1989)
 - d. súčasná slovenská literatúra (1989 –)

STAROVEKÁ LITERATÚRA

- a) orientálna: sumerská, akkadská, egyptská, hebrejská, indická, čínska, perzská
- b) antická: grécka, rímska

ORIENTÁLNA LITERATÚRA

(lat. oriens – východ) je súhrnom písomníctva najstarších ázijských a severoafrických civilizácií. Spočiatku sa jednalo o dokumenty, ktoré vyžadovala centrálna riadená správa, postupne však boli dopĺňané umeleckou literatúrou v dnešnom slova zmysle.

SUMERSKÁ LITERATÚRA

je literatúra Sumerov, ktorí žili v medziriečí Eufratu a Tigrisu, v Mezopotámii (dnešný Irak). Hlinené tabuľky popísané klinovým písmom boli objavené až v 19. storočí.

EPOS O GILGAMEŠOVI

je monumentálny hrdinský epos opisujúci ľudský údol, ktorým je smrť.

- Gilgameš sumerský kráľ mesta Uruk, väčšinovým pôvodom boh
- Enkidu zoslaný sok Gilgamešovi, ktorého i porazí, no spriatelila sa
- Chuvava zlý obor, ktorého Gilgameš s Enkidum zabijú
- Ištar zlá bohyňa, ktorá sa zaľubi do Gilgameša potom, ako premohne Chuvavu
- Utanapišti jediný prežil potopu; Gilgameš u neho hľadá nesmrteľnosť potom, ako Ištar zabila Enkiduho

Prelietavá Ištar sa zaľubi do Gilgameša, no ten ju odmietne. Ištar naňho posielala nebeského býka, ktorého ale spolu s Enkidum zabijú. Z pomsty Ištar uvalí na Enkidua kľatbu, čoho následkom umiera. Gilgameš si uvedomí svoju smrteľnosť a hľadá ju u Utanapištiho. Ten mu síce dobre poradí, no Gilgameš o zázračný liek príde.

INDICKÁ LITERATÚRA

je literatúra pochádzajúca z oblasti riek Indus a Ganga (územie dnešnej Indie a Pakistanu).

Védy sú posvätné knihy o poznaní, ktoré vyjadrovali predstavy starých Indov o svete a vesmíre.

Najznámejšie diela indickej literatúry:

- Mahábhárata – rozsiahly hrdinský epos o bratovražedných bojoch medzi vládnucimi rodmi
- Ramajána – hrdinský epos o princovi Rámovi a jeho žene Site, dôležitú rolu zohráva otázka cti a morálky
- Kámasútra – príručka sexuálneho života, nie je náboženským dielom

HEBREJSKÁ LITERATÚRA

priniesla do svetovej literatúry jej najčítanejšie a najinterpretovanejšie dielo – Bibliu.

STARÝ ZÁKON

alebo tiež Stará zmluva, je dohoda medzi Bohom a izraelitmi, súbor pravidiel náboženskej viery a morálky. Počnúc Genesis obsahuje 46 kníh, ktoré opisujú dejiny židovského národa.

Päť kníh Mojžišových je prvých 5 kníh Starého zákona, ktoré opisujú kresťanský resp. judaistický pohľad na stvorenie sveta, prvých ľudí, národy. Hebrejsky sa tieto knihy nazývajú spoločným názvom Tóra.

1.) historické knihy	5 kníh Mojžišových, kniha Jezuova, kniha Sudcov, kniha Rút, ...
2.) poučné, básnické knihy	kniha Jób, kniha Žalmov, kniha Prísloví, ...
3.) prorocké knihy	Izaiáš, Jeremiáš, Ezechiel, Daniel, ...

Starý zákon vznikol už 2000 rokov pred našim letopočtom, dodnes má ale vysokú hodnotu ako umelecký, náboženský, historický a doktrinársky text. Autori z nej neustále čerpajú frazeologizmy a symboly.

NOVÝ ZÁKON

alebo aj Nová zmluva, je dohoda medzi Bohom a kresťanmi, opis udalostí súvisiacich a nasledujúcich život Ježiša Krista.

27 kníh od prinajmenšom 8 autorov rozdeľujeme na

1.) historické	evanjeliá (4), Skutky apoštolov
2.) poučné	listy (21)
3.) prorocké	Zjavenie Jánovo (apokalypsa)

Evanjeliá sú 4 knihy od Mareka, Matúša, Lukáša a Jána rozprávajúce o živote a umučení Ježiša Krista. Boli napísané v hovorovej gréčtine s využitím hebrejizmov. Udalosti po Ježišom odchode, činnosť jeho žiakov opisujú Skutky apoštolov.

Prvýkrát preložili Bibliu do staroslovienečiny Konštantín a Metod. Samotná Biblia však existuje vo viacerých verziách, u nás najbežnejšia je Valgata, zatiaľ čo v anglosaských krajinách Biblia kráľa Jakuba. Rôzne sú aj židovský a kresťanský výklad Starého zákona.

OSTATNÉ LITERATÚRY

Staroegyptská literatúra zaznamenávala svoje diela hieroglyfmi na steny a papyrus. Najvýznamnejšími dielami sú Kniha mŕtvych (rady pre mŕtvych) a Texty pyramíd (zariekadlá).

Čínska literatúra pochádza z povodí riek Chuang Che a Jang-c-tiang. Značne izolovaná kultúra bola ovplyvnená tromi veľkými učeniami:

1.) Konfucianizmus	Konfucius	Hovory (morálne zásady)
2.) Taoizmus	Tao-te-ťing	Kniha o ceste a cnosti (utopistické dielo)
3.) Budhizmus		

Perzská literatúra sa rozvinula na území dnešného Iraku, prevzala mnoho prvkov z rôznych kultúr. Zachovala sa zbierka modlitieb, mýtov, lyriky a právnických textov Avesta od filozofa Zaratustru.

ANTICKÁ LITERATÚRA

(z lat. antiquitas – starobylosť, starý vek) je literatúra pochádzajúca z Grécka a Ríma starovekého obdobia, v ktorom boli vytvorené kultúrne hodnoty, ktoré sa stali základom európskej vzdelanosti.

GRÉCKA LITERATÚRA

Neodmysliteľnou súčasťou príbehov gréckej literatúry sú grécki bohovia. Predstavujú osud, ktorému musí často jednotliviec, hlavný hrdina čeliť. Bohovia však majú konflikty aj medzi sebou.

Niektorí grécki bohovia: Zeus + Héra, Aténa (múdroosť), Poseidón (more), Afrodita (láska), Hádes + Persefona (podsvetie), Hefaistos (oheň), Ares (vojna), Apolón (svetlo), Erínye (pomsta)

Na gréckych bohoch a ľuďoch s nevšednými vlastnosťami sú založené mytologické príbehy, staré grécke báje a povesti. Pôvodne sa šírili ústnou formou.

- Orfeus harfistovi umrela družka a išiel ju hľadať do podsvetia
- Nioba bohatá Nioba urazila bohov, za trest prišla o deti
- Meleagros jeho život bol spojený s polenom, ktoré jeho mama spálila, keď zabil jej brata

Vznik drámy, rozvoj literatúry a umenia ako takého bol v antickom Grécku podmienený vyznávaním ideálu kalokagatie. K rozvoju ducha patrilo divadlo, umenie, vzdelávanie, filozofia; rozvoj tela mali na starosti športové hry (v roku 776 sa potom konali prvé Olympijské hry).

HOMÉR

je predstaviteľom gréckej epiky, pravdepodobný autor najstarších zachovaných európskych slovesných pamiatok.

ILIAS

(Iliada – Trója) je epos napísaný hexametrom opisujúci posledných 51 dní trójskej vojny s početnými retrospektívami.

- Paris trójsky princ uniesol Helenu, čím vyprovokoval trójsku vojnu
- Helena kráľovná Sparty zaľúbila sa do Parisa pod vplyvom bohyně Afrodity (Jablko sváru)
- Priam kráľ Tróje
- Menelaos kráľ Sparty
- Agamemnon veliteľ Sparťanov odoberie Achillovi jeho zajatkyňu, čím Achilles prestane bojovať
- Hektor trójsky princ v bitke zabije Patrokla preoblečeného za Achilla
- Odysseus bojovník za Spartu vymyslí Trójskeho koňa
- Achilleus bojovník za Spartu po kúpeli v rieke Styx zraniteľný len na päte, zabije Hektora
- Patrokles Achillov priateľ zabitý Hektorom, čo vyprovokuje Achilla

Dielo končí Hektorovým pohrebom, potom čo jeho telo Achilles vydal kráľovi Priamovi.

ODYSEA

je dobrodružný epos napísaný daktilským hexametrom opisujúci Odyseovu cestu z Tróje domov na ostrov Itaka.

Odyseus, kráľ itacký, sa na konci desaťročnej trójskej vojny vyznamenal nápadom postaviť koňa a ukryť do neho bojovníkov. Podľa neho sa dodnes škodlivý dar nazýva Danajským darom (Danajci – Gréci).

Bohovia Odyseovi nedoprajú pokojnú cestu domov, ktorá sa nakoniec pretiahne na 10 rokov. Počas tejto doby prežije stretnutie s kyklopmi, obrom Polyfénom, kráľom vetrov i sirénami. Napokon sa bez spolubojovníkov vracia domov, kde ho čaká jeho verná žena Penelopa. I ju však musí vyhrať v súťaži, čo sa mu nakoniec podarí.

Dielo je oslavou Odyseovej šikovnosti a Penelopinej vernosti.

EZOP

bol otrok z Trácie, vraj veľmi škaredý, no tiež veľmi múdry. Je autorom Ezopových bájok, krátkych príbehov odohrávajúcich sa v prírode (častá personifikácia) s kritikou negatívnych ľudských vlastností a poučením na konci.

- Bájka o psovi a kúske mäsa – pes závidel svojmu obrazu vo vode, ktorý mal v ústach „väčšie“ mäso
- Bájka o líške a vrane – vrana so syrom v zobáku chcela predviesť svoj hlas, pritom syr padol k líške
- Bájka o vrane a krčahu s vodou – vrana si v núdzi poradila, zaplnila krčah kameňmi, kým dočiahla na vodu

Na základe mnohých bájok vznikli symboly, ktoré používame dodnes (líška – prefíkanosť).

POÉZIA

Sapfó, prezývaná aj „desiata múza“, zriadila spolu so svojimi družkami Dom múz na ostrove Lesbos. Svoje city vyjadrovala v básňach bez akýchkoľvek zábran, čo pobúrilo byzantských spisovateľov natoľko, že jej rukopisy spálili. Kompletná sa zachovala jedine báseň Modlitba k afrodite.

Anakreón bol básnik oslavujúci ženy, priateľstvo a alkohol, na základe ktorého v staroveku, v období rokoka a na začiatku nášho národného obrodovania vznikali anakreónske básne – milostné a pijanské piesne.

DRÁMA

Základným znakom gréckej antickej drámy je jednota miesta (1), času (do 24 hodín) a deja (súvislý). Hlavnými postavami sú silné osobnosti s kladnými vlastnosťami, ochotné zomrieť za svoje ideály.

Divadelné hry sa v antickom Grécku predvádzali v amfiteátroch s vynikajúcou akustikou, doprevádzané hudbou, spevom, tancom a chórom (sprevádzajúci zboristi, komentátori deja). Hercami boli výhradne muži s maskami.

- Aischylos tragédie
- Sofokles tragédie
- Euripides tragédie
- Aristofanes komédie

AISCHYLOS

je zakladateľom gréckej tragédie svojimi dielami Pripútaný Prometheus a Oresteia. Priniesol tiež druhého herca.

SOFOKLES

bol dramatik, autor vyše stovky drám, uviedol tretieho herca. Zachovalo sa len 7 jeho dramatických diel.

ANTIGONA

je tragédia nadväzujúca na mytologický príbeh vojny Siedmich proti Tébam. Hlavnou postavou je výnimočne žena, heroizovaná dcéra kráľa Oidipa Antigona. Na rozdiel od predošlých drám koná hrdinka samostatne a za svoje skutky zodpovedá.

•	Antigona	snúbenica Haimona	rozhodne sa pochovať brata Polyneika napriek zákazu od Kreona
•	Kreon	kráľ Téb	zakáže pochovať Polyneika, lebo napadol mesto
•	Haimon	syn Kreona	neúspešne presviedča Kreona, aby omilostil Antigonu
•	Isména	sestra Antigony	odmietne pomôcť Antigone s pohrebom zo strachu pred trestom
•	Eurydika	manželka Kreona	po Antigoninej a následnej Haimonovej samovražde sa zabije
•	Teiresias	kráľov veštec	presvedčí Kreona prepustiť Antigonu, je už však neskoro

Antigona je síce potrestaná za nelegálny pohreb svojho brata a spácha samovraždu, v princípe ale víťazí (uprednostnila morálne zákony pred hlúpym pozemským). Kreon si uvedomuje svoju chybu neskoro, keď už sa postupne Antigona, Haimon i Eurydika zabili.

KRÁĽ OIDIPUS

je osudová tragédia o Oidipovi, snažiacom sa uniknúť pred vlastným osudom (z veštby).

•	Laios	kráľ Téb	dá zabiť Oidipa, lebo podľa veštby má zomrieť jeho rukou
•	Oidipus	syn Laiosa	nepoznajúc svoj pôvod zabije Laiosa a má deti s Jokastou
•	Jokasta	matka Oidipa	s Oidipom majú deti Eteokla, Oplyneika, Antigonu a Isménu

Nad Oidipom sa zľutuje Laiosov služobník a namiesto pohodenia divej zvery ho zverí do opatery pastierom. Keď Oidipus sa dozvie o veštbe, odchádza od svojich (domnelých) rodičov. Pri potýčke zabije Laiosa, svojho otca. Potom čo sa mu podarí zachrániť Téby, prijíma kráľovský post a vezme si Jokastu za ženu. Keď pravda vyjde najavo, Jokasta sa zabije a Oidipus sa oslepí.

EURIPIDES

bol autorom viacerých tragédií.

- Medea – majstrovské vykreslenie postavy Medey, ktorá z pomstychtivosti k mužovi zabije vlastné deti
- Ifigénia v Tauride
- Trójanky

ARISTOFANES

sa preslávil ako autor komédií, ktoré boli späté s kultúrnym a politickým životom Atén, úpadkom demokracie.

- Lysistrata – protivojnová satira; ženy sa spiknú proti mužom s cieľom vynútiť si mier
- Oblaky
- Jazdci

RÍMSKA LITERATÚRA

býva často označovaná ako mladšia sestra gréckej literatúry. Rimania nadviazali na grécke písmo, prevzali mytológiu. Jednotliví bohovia ale dostali nové mená (Poseidón → Neptún, Ares → Mars, Zeus → Jupiter, Afrodita → Venuša, ...).

DRÁMA

Titus Maccius **Plautus**, najznámejší predstaviteľ rímskej komédie, čerpal pri tvorbe svojich diel námety z bežného života. Jeho tvorbou sa neskôr inšpirovali napríklad Molière či Shakespeare.

- Komédia o hrnci
- Chvastavý vojak

PRÓZA

Marcus Tullius **Cicero** bol geniálnym rečníkom, no i autorom niekoľkých politických diel.

- O senáte
- O zákonoch
- O štáte

Gaius Iulius **Caesar**, najslávnejší rímsky konzul, písal historickú prózu. O jednom zo svojich vojenských ťažení napísal dielo Zápisky o vojne v Galii.

Publius Cornelius **Tacitus** je autorom historických próz Dejiny a Letopisy.

Decimus Junius **Juvenalis** napísal 16 satirických skladieb vo forme anonymných listov, v ktorých kritizuje negatívne ľudské vlastnosti a chváli učiteľov.

POÉZIA

• Publius Vergílius Maro	Aeneas, Bucolica, Georgica
• Quintus Horatius Flaccus	Ódy, Listy, Satiry
• Publius Ovídius Naso	Metamorfózy, ...

PUBLUS VERGÍLIUS MARO

bol básnik snažiaci sa o obrodu rímskeho impéria. Aj preto stvoril vo svojom diele Aeneas hrdinu, ktorý je považovaný za legendárneho praotca rímskeho národa.

- Aeneas – hrdinský epos; Aeneas putuje z Tróje a zakladá Rím v Latíciu, jeho synovia sú rímski vládcovia
- Bucolica – pastierske idyly
- Georgica – roľnícke spevy

QUINTUS HORÁCIUS FLACCUS

vo svojich básňach často kritizoval negatívne ľudské vlastnosti a správanie sa. Výchovný charakter jeho diel reflektuje prezývka „kňaz múz“. Horáciovým ideálom bola úplná osobná nezávislosť.

- Ódy
- Listy
- Satiry

PUBLIUS OVÍDIUS NASO

je pokladaný za najnadanejšieho antického básnika, ktorý sa stal vzorom pre autorov renesancie. Jeho tvorbu rozdeľujeme do troch skupín: lúboštná poézia, námety z mytológie a básne z vyhnanstva.

Ovídiova lúboštná poézia je svieža a plná fantázie. Hovorí v nich o pravidlách lásky – „učiteľ lásky“.

- Lásky
- Listy heroín
- Umenie milovať

Námety z gréckej a rímskej mytológie čerpá dielo **Metamorfózy** (premeny), napísané hexametrom. Figurujú v ňom postavy z gréckych báji, napr. Daidalos a Ikaros (Ikaros sa premení na Ikarovo more) a Pygmalion (sochár zamilovaný do sochy, ktorú bohovia premenia na živú).

Básne z vyhnanstva majú elegický charakter, autor smúti za domovom a svojou rodinou.

- Listy z Pontu
- Žalospěvy

STREDOVEKÁ LITERATÚRA

je tvorená písomníctvom obdobia po páde Západorímskej ríše. Vyznačovala sa viacerými charakteristickými črtami.

- 1.) Synkretizmus – splyvanie literárnych druhov a žánrov, i umeleckej a vecnej literatúry ako takej
- 2.) Univerzálnosť
- 3.) Nemenlivosť – nemenné pravidlá a autorita
- 4.) Imitácia – napodobňovanie
- 5.) Parafrázovanie – prerozprávanie
- 6.) Topickosť – ošúchanosť
- 7.) Ornamentálnosť – ozdobnosť
- 8.) Rétorickosť – kvetnatosť
- 9.) Transcendentálnosť – nadprirodzenosť
- 10.) Mystika – neprirodzenosť
- 11.) Alegória a symbolika
- 12.) Idealizované typizovanie – postavy s tradičnými vlastnosťami
- 13.) Objektívnosť – bez psychologickkej motivácie
- 14.) Amplifikáčn (rozširovacie) a kumulačné (hromadiace) jazykové prostriedky
- 15.) Opis osoby závisí od jej dôležitosti
- 16.) Texty určené na prednes

ORIENTÁLNA LITERATÚRA

starých ázijských kultúr pokračovala neprerušene. Známymi sú básnici Kalidása z Indie, Li Po a Tu Fu z Číny.

ARABSKÁ LITERATÚRA

Korán, základné náboženské dielo islamu, zostavil pravdepodobne prorok Mohamed v 7. storočí nášho letopočtu.

Tisíc a jedna noc je zbierka ľudových rozprávok indického pôvodu. Dielčie príbehy sú zakomponované do rámcového deja, ktorého hlavnými postavami sú Šeherezáda a Kráľ Šahriár. Ten pod vplyvom nevery svojej manželky necháva si každú noc priviesť novú dievčinu a ráno ju dá popraviť. Poslednou v meste je Šeherezáda, ktorá si zachráni život rozprávaním príbehov, ktoré sa nikdy neskončia pred svitaním.

EURÓPSKA LITERATÚRA

vznikala v období, keď hlavnou autoritou bola katolícka cirkev vplyvajúca na všetky oblasti života. Spoločnosť bola rozdelená do troch stavov, kde pochopiteľne najpočetnejší mal situáciu najťažšiu. Bolo mu súdené riadiť sa heslom „ora et labora“ (modli sa a pracuj), dodržiavať desať božích prikázaní a žiť asketickým (odriekacím) spôsobom života.

Náboženstvo malo určujúci vplyv aj na umenie. Románsky i gotický štýl sa orientovali na náboženské motívy, literárnou autoritou bola Biblia. Za dôležité sa pokladali posmrtný život (nie pozemský) a forma literárneho textu (nie obsah). Hlavnými funkciami literatúry boli poznávací a náučný, potlačená bola zábavná zložka.

V roku 1445 Nemec Johann Gutenberg vynášiel kníhtlač. Prvovytlačené knihy do roku 1500 sa nazývajú inkunábuly.

FEUDÁLNA NÁBOŽENSKÁ LITERATÚRA

vzniká v cirkevnom prostredí za účelom vychovávať a vzdelávať. Hlavnou postavou je svätec schopný konania zázrakov, cez ktorého dielo vyzdvihuje kresťanské cnosti oddanosti Bohu, múdrosti, mravnosti, statočnosti a askézy. Na základe kontrastu hriech – ideál je tak vytvorený ideál kresťanskej dokonalosti.

- lyrické piesne
- legendy
- hagiografie – životopisy svätcov
- examplá – krátke príbehy o mravnosti (bájka, poviedka)
- mystériá – náboženská dráma

Jacobus de Voragine (taliansky mních) zostavil v 13. storočí zbierku latinských legiend k cirkevným sviatkom *Legenda Aurea* (Zlatá legenda), ktoré sú založené na konflikte dobra a zla.

František z Assisi (zakladateľ františkánov) napísal prvú súvislú taliansku literárnu pamiatku *Spievanka*.

FEUDÁLNA SVETSKÁ LITERATÚRA

pozostáva predovšetkým z hrdinskej veršovanej epiky. Hlavnou postavou je idealizovaný rytier, ktorý sa vyznačuje silou, statočnosťou, múdrosťou a oddanosťou k feudálovi.

Spoločné znaky hrdinského národného eposu sú

- 1.) rozvinutý príbeh s vedľajšími dejovými líniami
- 2.) veľa postáv a opisov
- 3.) šľachtic v hlavnej úlohe

Okrem hrdinského národného eposu mali významné zastúpenie rytiersky epos a dvorná lyrika.

FRANCÚZSKO

je krajinou pôvodu *chanson de geste* (hrdinská pieseň), ktoré boli spievané trubadúrmí.

Pieseň o Rolandovi sa odohráva v 8. storočí za vlády Karola Veľkého, ktorý sa 7 rokov neúspešne pokúša dobyť pohanských Saracénov zo španielskej Zaragozy.

• Roland	Karolov synovec	nechce požiadať o posily Olifantským rohom, zahynie
• Oliver	spolubojovník Rolanda	radí Rolandovi zavolať pomoc
• Ganelon	Rolandov nevlastný otec	zradca, ktorý poradil Marsilovi predstierať mier
• Karol Veľký	franský kráľ	napokon sa mu podarí dobyť Zaragozu
• Marsil	kráľ Zaragozy	predstiera mier a žiada Karolov odchod, napadne zadné krídlo

Tristan a Izolda je rytiersky epos o čarovnom nápoji lásky, ktorý hlavných hrdinov pripúta k sebe láskou silnejšou než česť, život i smrť – príbeh končí tragicky.

NEMECKO

Pieseň o Nibelungoch je dvojdielny hrdinský veršovaný epos o hľadaní bájneho pokladu Nibelungov. Vypovedá o hrdinstve, manželskej láske a krutosti, za ktorou stojí poklad – možno ho získať iba ľstou a prináša len nešťastie.

- Sigfried rytier získa poklad Niebelungov, čarovný meč Balmung a plášť
- Kriemhilda kráľovná, Sigfriedova žena po Siegfriedovej smrti sa ožení s Etzelom a zorganizuje pomstu
- Gunther brat Kriemhildy so Siegfriedovou pomocou získa Brunhildu
- Brunhilda islandská kráľovná intrigami podnietila sprisahanie Burgundánov
- Hagen nevlastný Guntherov brat vypátral Siegfriedovu zraniteľnosť a zavraždil ho
- Etzel hunský vládár Atilla pozve zradcov na svoj hrad, kde sú zabití
- Hildebrand hunský vazal zabíja Kriemhildu, lebo zabila Hagena Siegfriedovým mečom

Interpreti svetskej dvornej lyriky v Nemecku sa nazývali minnesängri.

RUSKO

v 10. až 16. storočí bolo kolískou špecifického literárneho útvaru – byliny (z rus. byl – minulosť, pravdivá udalosť). Ich hrdinami sú silní a oddaní bohatieri, z ktorých najznámejší je Ilja Muromec.

Slovo o pluku Igorovom je hrdinský epos o tiahnutí kniežaťa Igora proti kočovnému národu Polovcov. Ruská armáda vo svojom snažení neuspeje a navyše je Igor zajatý. Doma ho oplakáva jeho manželka Jaroslavna, ideál ruskej ženy. Vyvrcholením diela je Igorov návrat domov a vyjadrenie potreby zjednotenia Ruska pod vládu Kyjeva.

Slovanskí speváci dvornej lyriky sú známi pod menom gusľari alebo igrici.

OSTATNÉ LITERATÚRY

Pieseň o Cidovi je španielsky rytiersky epos o Cidovi, ktorý porazil Maurov a pomstil zneuctenie svojich dcér.

Beowulf je staroanglický epos opisujúci hrdinské činy Beowulfa – najskôr ako gótskeho princa, potom ako kráľa.

MESTSKÁ SVETSKÁ LITERATÚRA

začína vznikať v 13. storočí s cieľom zabaviť čitateľa. Tvorili ju kratšie literárne žánre zobrazujúce každodenný život. Vo francúzsku sa takýmto veršovaným poviedkam hovorilo fabliaux a boli v nich zosmiešňovaní feudáli. Do mestskej svetskej literatúry sa radia aj rôzne mestské knihy a kroniky.

ČESKO

Kosmas bol prvý český kronikár, zakladateľ českého dejepisectva. Je autorom **Chronica Boemorum** (Kronika česká), významného zdroja informácií o dejinách našich krajín.

Od neznámych autorov pochádzajú Dalimilova kronika a satirická literatúra Hradecký rukopis.

Na základe kritiky feudálnej spoločnosti a najmä cirkvi vzniklo na začiatku 15. storočia husitské hnutie. Na jeho čele stál kňaz a profesor **Ján Hus**, ktorý svoju kritiku hromadenia cirkevného majetku a predávania odpustkov vyjadril v dielach Knižky o svatokupectví, Postila, Výklad viery Desatera a Páteře. Roku 1415 bol v Kostnici upálený ako kacír.

SLOVENSKÁ STREDOVEKÁ LITERATÚRA

sa rozdeľuje na dve vývinové obdobia

- 1.) formovanie stredovekej literatúry (800 – 1000)
- 2.) stredoveká literatúra písaná po česky, slovakizovanou češtinou a latinsky (1000 – 1500)

VEĽKOMORAVSKÉ OBDOBIE

Veľkomoravské knieža Rastislav (? – 870) počas svojej vlády začína pociťovať potrebu vymanenia sa spod franskej nadvlády, ktorú reprezentovali franskí kňazi kážuci v pre ľud nezrozumiteľnej latinčine. Rastislav najskôr požiada o povolenie na vytvorenie vlastnej cirkvi pápeža Mikuláša, ten ale odmieta. Preto v roku 862 posielajú posolstvo byzantskému cisárovi Michalovi III., ktorý odpovedá vyslaním vierozvestcov Konštantína a Metoda.

Bratia ešte pred príchodom na naše územie v roku 863

- zostavili prvé slovanské písmo hlaholiku na základe malých písmen gréckej abecedy
- vytvorili najstarší doložený slovanský jazyk staroslovienčinu na základe slovanského nárečia zo Solúnu
- preložili časť Biblie do nového jazyka

Chronológia pôsobenia solúnskych bratov na Veľkej Morave:

- 863 príchod na Veľkú Moravu, založenie kňazského učilišťa, preklad bohoslužobných kníh
- 867 po smrti Michala III. sa rozhodnú ísť do Ríma
konflikt s trojjazyčníkmi v Benátkach
pápež Hadrián II. schválil bohoslužobné knihy a vysvätil učencov za kňazov
- 869 Konštantín prijíma rehoľné meno Cyril a umiera v kláštore
- 870 pápež vysvätil Metoda za arcibiskupa
- 873 Metod prepustený z väzenia, popri výučbe má konflikty s franským kňazom Wichingom
- 880 pápež Ján VIII. vydáva bulu *Industriae tuae* potvrdzujúcu slovanskú liturgiu, no povolil aj latinskú
- 885 Metod umiera a Wiching u pápeža Štefana V. dosiahol zákaz slovenskej liturgie
- 886 žiaci vierozvestcov vyhnaní Svätoplukom, odišli do Bulharska (napr. k jazeru Ochrid)
pri Preslavi zostavujú cyriliku na základe veľkých písmen gréckej abecedy (predchodkyňa azbuky)

PREKLADOVÁ LITERATÚRA

- časť Starého zákona
- Evanjeliá
- Misál – omšová kniha
- Breviár – modlitebná kniha
- Žaltár – zbierka žalmov
- Spevník
- Súdny zákonník pre svetských ľudí – občiansky zákonník

PÔVODNÁ LITERATÚRA

Prvá pôvodná staroslovienska literatúra pochádza od samotných vierozvestcov. Metod bol autorom niekoľkých cirkevných spisov, Konštantín je autorom jednej z najvýznamnejších pamiatok – Proglasu. V nastolenej tradícii pokračovali ich žiaci po odchode z Veľkej Moravy.

PROGLAS

je najstaršia slovanská veršovaná skladba, prvá na našom území, ktorej autorom je Konštantín Filozof. Jedná sa o predslov k staroslovienskemu prekladu svätého Evanjelia, v ktorom je vyzdvihovaná dôležitosť takéhoto prekladu a samotného jazyka.

*„A ešte väčšmi od človeka z kameňa,
je mŕtva duša, každá duša bez písmen.“*

Základnou myšlienkou diela je právo každého národa a jednotlivca prijímať Božie slovo vo vlastnom jazyku a v ňom sa aj vzdelávať.

Proglas má formu hymnusu (chválospevu), obsahuje 110 dvanásťslabičných veršov bez rýmu. Časté sú biblické citáty a podobenstvá, epiteta, zreteľne sa prejavuje druhožánrový synkretizmus.

MORAVSKOPANÓNSKE LEGENDY

v skutočnosti nie sú legendami v pravom slova zmysle, pretože v nich prevládajú historické fakty a udalosti. Ich autormi sú žiaci Konštantína a Metoda – Kliment (Život svätého Konštantína) a Gorazd (Život svätého Metoda).

Legenda je stredoveký epický žáner náboženského charakteru opisujúci život svätcov s fantastickými prvkami. Podobne ako v povesti opísané udalosti sú založené na skutočnosti, avšak zázračné prvky tu zohrávajú väčšiu úlohu. Hlavná postava je v posmrtnom živote odmenená za utrpenie v pozemskom živote.

ŽIVOT SVÄTÉHO KONŠTANTÍNA

opisuje okrem Konštantínovho pôsobenia na Veľkej Morave aj jeho detstvo, štúdiá a vlastné charakterové vlastnosti (súcit, nadanie, múdrosť). Z diela možno vyčítať aj spoločenskú situáciu na Veľkej Morave v druhej polovici 9. storočia. Na konci je opísaná slávna obhajoba staroslovienčiny ako liturgického jazyka pred trojjazyčníkmi v Benátkach.

*„Či neprichádza dážď od Boha na všetkých rovnako? Alebo či slnce takisto nesvieti na všetkých?“
„A tak vy nehanbíte sa, tri jazyky len uznávajú a prikazujú,
aby všetky ostatné národy a plemená boli slepé a hluché?“*

Text je napísaný vznešeným rétorickým štýlom, obsahuje citáty z Biblie, dramatické dialógy, rečnícke otázky, prirôvnania, kontrasty. V porovnaní so Životom svätého Metoda je legendovejší, pretože Konštantín je viac idealizovaný, objavujú sa neskutočné udalosti.

ŽIVOT SVĚTÉHO METODA

sa vecne zaoberá pôsobením Metoda na Veľkej Morave. V porovnaní so Životom svätého Konštantína je teda kratší, epickejší, menej zázračný, menej rétorický i menej legendový. Obsahuje i historické dokumenty týkajúce sa schválenia staroslovienečiny ako liturgického jazyka a vymenovania Metoda za arcibiskupa.

ĎALŠIE PÔVODNÉ DIELA

Kliment je okrem prvej Moravskopanónskej legendy autorom aj dvoch oslavných básní: **Pochvala Cyrilovi Filozofovi** a **Pochvalné slovo na Cyrila a Metoda**.

Mních Chabr je autorom učenej rozpravy **O písmenách**.

Život Naumov od anonymného autora je biografická próza zo začiatku 10. storočia.

VÝZNAM PÔSOBENIA VIEROZVESTCOV

- vytvorenie prvého slovanského jazyka – staroslovienečiny
- vytvorenie prvého slovanského písma – hlaholiky
- vznik staroslovienskej literatúry
- založenie učilišťa na výchovu kňazov
- nový liturgický jazyk
- preklady náboženských kníh
- zakladanie škôl
- zavedenie cieleho právneho poriadku (na základe Justiniánovho Corpus Iuris Civilis)
- organizácia cirkvi

Staroslovienečina ako liturgický jazyk síce po Metodovej smrti zanikla, zachovala sa ale do konca 11. storočia v Sázavskom kláštore v Čechách.

NOVÉ KONŠTITUOVANIE STREDOVEKEJ LITERATÚRY

Veľká Morava na začiatku 10. storočia prestala existovať. Od roku 1000 sa slovenské územie stalo súčasťou feudálneho Uhorského štátu, ktorý však prebral spoločenské a kultúrne hodnoty vyspelejšieho slovanského obyvateľstva.

Spoločnosť bola ešte stále kompletne pod kontrolou cirkvi, centrami vzdelávania boli kláštory, cirkevné a mestské školy. Prvá domáca univerzita Academia Istropolitana vznikla až v roku 1465. Vtedy vznikla aj známa latinská študentská pieseň Gaudeamus igitur (Nuž radujme sa).

Viacmenej jedinými vzdelancami boli duchovní, mnísi prepisujúci knihy a píšuci kódexy. Ako jazyk sa používala latinčina, až od vzniku husitského hnutia v 15. storočí sa začína objavovať (slovakizovaná) čeština.

- a) náboženská literatúra: kázne, legendy, exemplá, modlitby
- b) svetská literatúra: kroniky, mestské knihy, kódexy

LITERATÚRA PO LATINSKY

V súdobých kronikách sa prejavoval synkretizmus náboženskej a svetskej literatúry, historické udalosti sa v nich spájali s bájami a povestiami.

- Anonymova kronika
- Kronika Šimona z Kézy

Legenda o svätom Svoradovi a Benediktovi je známou legendou z pera biskupa Maurusa. Opisuje a idealizuje mnícha Svorada, ktorý vstúpil do kláštora na Zobore, potom prežival ako pustovník asketickým spôsobom života. Jeho žiak Benedikt zomrel krátko po svojom učiteľovi, keď ho zbojníci hodili do Váhu. Uvedené záranky vykonané hlavnou postavou – svätcom – poukazujú na jej svätosť a sú charakteristickým znakom legendy.

Legendy o svätom Štefanovi vykresľujú boje svätého Štefana s pohanskými kmeňmi a zobrazujú tak jeho úsilie o upevnenie kresťanstva v Uhorsku.

Dielo **Gesta Romanorum** vzniklo v 13. a 14. storočí. Opisuje činy Rimanov.

Poéziu zastupovali cirkevné piesne, napríklad **Hospodine pomiluj my**.

Dramatické žánre boli zastúpené veľkonočnými, vianočnými hrami (mystériá), ako aj legendovými hrami o svätých (o sv. Dorote, o sv. Kataríne).

LITERATÚRA PO ČESKY

So vznikom husitského hnutia (bratříkov na Slovensku) a ich výjazdov na čele s Jánom Jiskrom z Brandíza začala na našom území vznikať literatúra písaná češtinou. Slovakizovaná verzia sa rozšírila medzi meštiactvom. Neskôr biblickú (kralickú) češtinu Kralickej biblie prijali za svoj liturgický jazyk slovenskí evanjelici.

- Žilinská mestská kniha
- Vitaj, milý Spasiteľu – hymnická pieseň
- Spišské modlitby
- O dvanástich mesiačikoch – rozprávka
- Morena, Morena – pieseň

HUMANIZMUS A RENESANCIA

Humanizmus (lat. humanus – ľudský) je myšlienkový smer zdôrazňujúci človeka jednotlivca, jeho dôstojnosť a slobodný rozvoj. Humanistická literatúra vedeckého a príležitostného charakteru bola písaná klasickou latinčinou. Významným predstaviteľom európskeho humanizmu bol Erasmus Rotterdamský.

Renesancia (fr. renaissance – znovuzrodenie) je myšlienkový a umelecký smer, ktorého cieľom bolo obrozenie kultúry v duchu antických ideálov, orientácia na grécku a rímsku literatúru a umenie. V renesančnej tvorbe sa už ale prechádza na národné jazyky a jednoduchšiu štylistiku textov.

Filozofia tohto obdobia kladie dôraz na

- 1.) individualizmus jednotlivec
- 2.) racionalizmus rozum
- 3.) senzualizmus zmyslové poznanie radostí pozemského života

Kolískou humanizmu a renesancie je Taliansko 14. storočia. Rozvoj týchto smerov bol podporený mnohými objavmi a vynálezmi (resp. ich príchodom do Európy).

- kompas, pušný prach
- Gutenberg – objavenie kníhtlače
- Kolumbus – objavenie Ameriky
- Kopernik – heliocentrizmus
- Jesenius – prvá verejná pitva
- Galilei – fyzika, astronómia

V tomto období klesá dominantnosť cirkvi v spoločnosti, stále si však udržuje významné postavenie. Reformačné hnutie snažiace sa o odstránenie nedostatkov rímskokatolíckej cirkvi vzniká síce už v 14. storočí v Anglicku a pokračuje husitským hnutím, naplno sa však rozvinie až po vynáleze kníhtlače v súvislosti s Martinom Lutherom. Vzniká tiež nová spoločenská vrstva – mešťania.

TALIANSKA LITERATÚRA

humanizmu a renesancie vzniká v 14. až 16. storočí (tu uvedené diela sú zo 14. storočia). Mnohí z umelcov boli všestranne nadaní ľudia, ako napríklad Leonardo da Vinci (maliar, vynálezca, sochár, architekt) a Michelangelo Buonarroti (sochár, architekt, maliar, básnik).

DANTE ALIGHIERI: BOŽSKÁ KOMÉDIA

je alegorický duchovný epos, epická báseň skladajúca sa z troch častí (číslu 3 zohráva všeobecne významnú rolu).

- 1.) Peklo – predspev a 33 spevov
- 2.) Očistec – 33 spevov
- 3.) Raj – 33 spevov

Básnik Dante, bojovník za právo a spravodlivosť, ktorého duša predstavuje celé ľudstvo, putuje záhrobím na alegorickej púti za poznaním, Bohom a svetlom. Peklom a Očistcom je sprevádzaný básnikom Vergíliom, ktorý

symbolizuje rozum. Nakoľko však neveril v Boha, nesmie vstúpiť do raja – tam Danteho sprevádza jeho skutočná zosnulá družka Beatrice zastupujúca náboženstvo.

Umelecky najlepšie je prepracované Peklo, ktoré je zobrazené ako deväť sústredných kruhov (úrovní previnenia). Na okraji Dante stretáva neveriaceho Homéra, v samotnom strede zlezie po srsti zmrznutého Satana. Zvyšné dve časti prevzali veľa stredovekých prvkov – alegóriu, symboliku.

FRANCESCO PETRARCHA: SPEVNÍK

obsahuje 366 sonetov venovaných básnikovej milej Laure (odtiaľ názov Sonety pre Lauru). V prvej časti opisuje svoju zamilovanosť, v druhej sa karhá a vyjadruje pochopenie nad Lauriným postojom.

GIOVANNI BOCCACCIO: DEKAMERON

(kniha 10 dní) predstavuje cyklus 100 noviel zasadených do rámcového deja, v ktorom 7 žien a 3 muži opustia Florenciu pre šíriacu sa morovú epidémiu. Na každý deň si spomedzi seba zvolia kráľa, ktorý určuje tému na daný deň – novely v diele sú veselé príbehy, ktoré rozprávajú jednotliví odídenci.

Jednotlivé rozprávania vyjadrujú radosť zo života a sú zakončené ponaučením, ironicky kritizujú pokrytectvo a hlúposť. Ústredným motívom je zmyselná láska k žene, nevera nie je považovaná za hriech.

FRANCÚZSKA LITERATÚRA

sa oproti talianskej oneskorila o vyše storočie, začína až v druhej polovici 15. storočia.

Francois Villon priniesol do literatúry Villonskú baladu. Kvôli jeho provokatívnym veršom a nechote zmieriť sa so spoločnosťou býva zaraďovaný k „prekliatym básnikom“, skupine poetov 19. storočia.

- Malý testament – satirická rozlúčka s priateľmi
- Veľký testament – spomienky a ľútosť za mladosťou, básne o pomínutelnosti ľudského života

Francois Rabelais bol predstaviteľom francúzskej prózy a humanizmu. Je autorom päťdielného satirického románu Gargantua a Pantagruel, v ktorom sa cez burlesknú paródiu vysmieva zo stredovekých rytierskych románov, z pomerov v cirkvi a hlúposti brániacej rozvoju ľudských vedomostí.

ŠPANIELSKA LITERATÚRA

vzniká v polovici 16. storočia a zvykne sa nazývať zlatým vekom španielskej literatúry. Jej najvýznamnejším predstaviteľom je **Miguel Cervantes de Saavedra** so svojím dvojdielným románom Dômyselný rytier Don Quijote de la Mancha.

- Don Quijote – naivný, smiešny pomätenec – putuje krajinou ako rytier Rocinante na nevládnom koni
- Sancho Panza – praktický rozumný sluha – sprevádza Dona Quijota na svojom oslovi

Dielo bolo pôvodne písané ako paródia na stredoveké rytierske romány, podáva ale obraz hľadania ideálov pravdy a spravodlivosti v kontraste so skutočnosťou. (Don Quijote predstavuje svet ideálov a Sancho Panza svet skutočnosti.)

Don Quijote sa snaží pomáhať ľuďom v biede a naprávať krivdy, jeho dobrodružstvá ale vždy končia zosmiešnením sa (bojoval s veternými mlynmi, ktorých považoval za obrov; so stádom oviec – nepriateľskými vojskami). Napokon sa vracia domov, kde ochorie a pred smrťou si uvedomí svoje poblúznenie.

Ďalším významným autorom bol **Lope de Vega**, dramatik, autor kolektívnej drámy Fuente Ovejuna (Ovčí prameň).

ANGLICKÁ LITERATÚRA

je ešte pred skutočným príchodom humanizmu a renesancie zastúpená básnikom Geoffrey Chaucerom, autorom Canterburských poviedok. V 24 veršovaných poviedkach podáva obraz vtedajšej anglickej spoločnosti.

WILLIAM SHAKESPEARE

je najvýznamnejší svetový dramatik, svetský renesančný autor, ktorého diela sú nadčasové a majú platnosť i dnes. Jeho takmer 40 hier sa vyznačuje charakteristickými znakmi:

- neobmedzenosť tém, času a miesta
- obraz pozemského života, kladných i záporných ľudských stránok
- hrdinovia sú silní jednotlivci, strojcovia svojich osudov riadiaci sa charakterom a svojimi ideálmi
- ženské postavy sa rozhodujú samostatne
- tragédie sú spôsobené ľudskou vášňou alebo náhodou
- komické prvky nie sú ostro oddelené od tragických
- mix prózy (postavy z ľudu) a poézie (vyššie postavení)
- verš blankvers – nerýmovaný 5-stopový jamb vhodný pre dialógy

Shakespearova tvorba prešla tromi vývojovými vlnami

- 1.) komédie, historické hry a prvé tragédie
- 2.) slávne tragédie
- 3.) romantické hry

Najvýznamnejšie diela:

- a) komédie: Sen noci svätajánskej, Mnoho kriku pre nič, Skrotenie zlej ženy, Veselé panie z Windsoru
- b) historické: Henrich VI., Richard III.
- c) tragédie: Rómeo a Júlia, Hamlet, Othello, Macbeth, Kráľ Lear, Antonius a Kleopatra, Július Caesar

Okrem drámy je Shakespear autorom básnického cyklu Sonety, v ktorom vyjadruje svoje city.

SKROTENIE ZLEJ ŽENY

hovorí o vzťahu medzi dojomom a skutočnosťou. V rámcovom príbehu je opitý kotlár Christopher Sly nájdený pánskou družinou a pre zábavu premiestnený do paláca, kde mu nahovárajú, že je lordom. Kočovní herci mu pritom zahrajú komédiu o skrotení zlej ženy, Sly im však neuverí a zostáva sám sebou.

- Katarína staršia hašterivá dcéra po svadbe najskôr vzdoruje, potom sa ale stane poslušnou ženou
- Bianka mladšia krásna dcéra prehrá stávkou o najlepšiu manželku proti Kataríne
- Petruccio nápadník Kataríny z rozumu si vezme Katarínu, porazí ju v hádke a zamilujú sa do seba

- Lucenzio nápadník Bianky tajne sa vydá za Bianku
- Hortensio nápadník Bianky ožení sa s vdovou

SEN NOCI SVÄTOJÁNSKEJ

má charakter rozprávkovej hry. Odohráva sa v gréckom prostredí (Atény), v lese plnom čarovných bytostí.

- Hermia chce Lysandra odmieta otcov príkaz vziať si Demetria a uteká s Lysandrom do lesa
- Lysander chce Hermiu spolu s Hermiou utekajú do lesa
- Demetrius chce Hermiu prenasleduje Hermiu s Lysandrom do lesa
- Helena chce Demetria prezradí Demetriovi Hermiin útek, aby si ho získala
- Egeus Hermiin otec podľa aténskeho práva určil Hermii Demetria za ženícha

V záračnom lese sa práve chystá svadba aténskeho vojvodu Tezea s kráľovnou Amazoniek Hyppolytou. Ich čarovný nápoj lásky skomplikuje situáciu hlavných hrdinov, pretože sa kvôli nemu Lysander i Demetrius zaľúbia do Heleny. Dielo napokon končí svadbou Hermie s Lysandrom a Heleny s Demetriom.

RÓMEO A JÚLIA

obsahuje prológ a 5 dejstiev, odohráva sa v talianskej Verone a Mantove v 16. storočí.

- Júlia rod Capulet zamiluje sa do Rómea, vyzná mu lásku a vydá sa za neho
- Rómeo rod Montague zamiluje sa do Júlie, tajne si vypočuje jej vyznanie lásky a ožení sa s ňou
- Capulet hlava rodiny znepriatelený s Montaguevcami, príkaže Júlii vziať si Parisa
- Montague hlava rodiny znepriatelený s Capuletovcami
- Lorenzo františkán tajne zosobáši Rómea a Júliu, Júlii poskytne liek simulujúci smrť
- Paris mladý šľachtic Capuletom určený ženích pre Júliu

Rómeo v potýčke zabije Capuletovcu Tybalta, za čo je vykázaný. Capulet prikazuje Júlii vziať si Parisa, z čoho je ona zúfalá a hľadá radu u otca Lorenza. Ten jej poskytne liek simulujúci smrť a vypraví posla za Rómeom, aby mu oznámil, že úmrtie nebude skutočné. Keď sa však posol zdrží a Júliu v deň svadby s Parisom nájdú mŕtvu, Rómeo spácha samovraždu pri hrobe svojej milej. Ona precitne a vidiac mŕtveho manžela prebodne sa dýkou. Rody Capuletovcov a Montagueovcov sa nad hrobmi svojich detí zmieria, je však už neskoro.

HAMLET

je tragédia zamýšľajúca sa nad základnými filofickými otázkami bytia a spravodlivosti. Odohráva sa na dánskom hrade Elsinor v 5 dejstvách.

- Hamlet synovec Claudiusa od ducha svojho otca (starý kráľ) sa dozvie, že ho zabil Claudius
- Claudius nový kráľ Dánska svoju vinu prejaví nervóznou reakciou na hru, v ktorej zabijú kráľa
- Polónius kráľov radca za závesom počúva rozhovor Hamleta a Gertrúdy, Hamlet ho prebodne
- Laertes Polóniov syn v súboji otrávi Hamleta mečom, sám je tiež otrávený a umiera
- Ofélia Hamletova milá utopí sa
- Gertrúda Hamletova matka po manželovej smrti si vzala Claudia

Keď sa Claudiovi nepodarí zbaviť sa Hamleta vyslaním do Anglicka s listom žiadajúcim jeho smrť, poverí Laertesu zabitím princa v neférovom súboji. Jedom z meča sa ale otrávia obaja a keď sa kráľovná napije z otráveného pohára, prezradí Hamletovi prítomnosť jedu. Ten v posledných chvíľach svojho života zabije kráľa Claudia a žiada verného služobníka Horatia, aby rozprával jeho príbeh.

„Byť, a či nebyť – kto mi odpovie, čo šľachtí ducha viac: či trpne niešť strely a šípy zlostnej Šťasteny, či pozdvihnúť zbraň proti moru bied a násilne ho premôcť?“

OTHELLO

zobrazuje najhlbšie ľudské vášne, city, otázku dôvery a žiarlivosť.

- Othello benátsky vojvodca uverí Jagovým intrigám a zabije Desdemonu
- Jago intrigán intriguje proti Othellovi, hovorí mu, že ho žena podvádza s Cassiom
- Desdemona Othellova manželka Othellova milovaná manželka
- Cassio Othellov zástupca Jago na neho žiarli, lebo si ho Othello zvolil za zástupcu

Potom ako Othello zabil svoju ženu, je Jago usvedčený z klamstiev. Keď Othello zistí, že sa nechal oklamať, prebodne sa a padne k Desdemone. Cassio prevezme Othellov úrad a Jago nechá uväzniť.

KRÁĽ LEAR

ilustruje sklamanie otcovskej lásky a nevďačnosť bohato odmenených dcér.

- Lear starý britský kráľ rozdelí majetok podľa toho, ako pekne mu dcéry vyjadria lásku
- Kordélia najmladšia dcéra nedokáže lásku vyjadriť slovami a je preto vyhnaná do Francúzska
- Goneril staršia dcéra po získaní majetku vyženie otca a začne bojovať s Regan
- Regan staršia dcéra po získaní majetku vyženie otca a začne bojovať s Goneril

Keď sa Kordélia dopočuje o otcovom osude, vráti sa ho zachrániť. Staršie sestry ale vstupujúcich Francúzov porazia a mladšiu sestru s otcom dajú obesiť (Lear umrie od žiaľu). Goneril a Regan sa zabijú navzájom.

Vo vedľajšej dejovej línii stavec Gloucester rovnako krivdí staršiemu synovi Edgarovi, no tí sa stihnú uzmiertiť pred otcovou smrťou. Edgar je jediný, kto tragédiu prežil.

MACBETH

je tragédiou zo škótskeho prostredia, ktorá ukazuje ako nadmerná túžba po moci vedie k spáchaniu zločinov.

- Macbeth ctižiadostivý vojvodca podľa veštby si vyvraždí cestu na trón a je krutým vládcom
- lady Macbeth Macbethova manželka podporuje Macbetha, pred porážkou skočí z hradieb
- Malcolm syn kráľa Duncana utečie pred Macbethom a zorganizuje pomstu
- Macduff Malcolmov šľachtic zabije Macbetha a jeho hlavu prinesie Malcolmovi

Podľa veštby sa Macbeth mal stať kráľom a nebyť zabitý až kým sa Birmanský les nepriblíži k hradu a nezabije ho muž, ktorý nebol porodený ženou. Malcolmovi vojaci si vezmú vetvy ako krytie a Macduff zabije Macbetha, pretože bol vybratý z lona svojej mŕtvej matky. Víťazí pravda nad ľudskou podlosťou.

SLOVENSKÝ HUMANIZMUS A RENESANCIA

Rozkvet humanizmu na našom území sa spája s vládou Mateja Korvína. V roku 1465 založil prvú univerzitu na Slovensku Academiū Istropolitanu. Jeho druhá manželka Beatrice pochádzala z Talianska, preto v tomto období u nás pôsobilo viacero talianskych umelcov a vedcov.

Inak bola ale krajina sužovaná nielen vonkajšími problémami v podobe tureckých vpádov, ale musela sa vysporiadať aj s vnútornými rozbrojmi – protihabsburskými povstaniami, reformáciou, protireformáciou a sedliackym povstaním J. Dóžu.

Jazykom bola sprvoti latinčina, neskôr sa začal preferovať domáci jazyk:

- a) bohemizovaná slovenčina
- b) slovakizovaná čeština

HUMANISTICKÁ POÉZIA

zahŕňa po latinsky písané veršované skladby, ktoré vznikali v školskom prostredí.

MARTIN RAKOVSKÝ

- O spoločenských vrstvách v štáte a príčinách prevratov v kráľovstvách a cisárstvách
 - autor zdôrazňuje dôležitosť každej vrstvy (8) v spoločnosti
 - odsudzuje boháčov a chudobných, za najvýznamnejšiu pokladá strednu vrstvu
 - prevraty delí na vedecké a teologické, príčinami sú krutovláda, nespravodlivosť, neschopnosť
- O svetskej vrchnosti – obraz ideálneho panovníka

Obe politické skladby sú napísané v elegickom distichu jednoduchým básnickým štýlom inšpirovaným antikom.

JAKUB JAKOBEUS

bol pôvodom Čech, žil však ako exilant v Prešove.

Slzy, vzdych a prosby slovenského národa je jeho najznámejšie dielo, epicko-reflexívna skladba s národno-vlasteneckými myšlienkami. Autor vyjadruje úctu k minulosti Slovákov a zobrazuje personifikovanú Matku Slovákov nariekajúcu nad ťažkou situáciou svojich detí (vojny, mor, Turci). Táto báseň nadväzujúca na Vergília býva chápaná ako prvý slovenský národný epos, ktorý neskôr vplýval na tvorbu Kollára a Hollého.

HUMANISTICKÁ ODBORNÁ PRÓZA

bola písaná profesormi na Pražskej univerzite.

- **Ján Jesenius**, vykonávateľ prvej verejnej pitvy, písal medicínske práce: *Náuka o chirurgii*, *Rada proti moru*
- **Vavrínek Benedikt z Nedožier** je autorom prvej systematickej českej gramatiky *Dve knihy českej gramatiky*, v ktorej sa prihlásil k slovenskému pôvodu

RENEŠANČNÁ POÉZIA

- 1.) historické piesne
- 2.) lúbostná poézia
- 3.) duchovná poézia

HISTORICKÉ PIESNE

spadajú pod veršovanú epiku. Obvykle boli anonymné a mali protiturecký, prípadne protihabsburgský charakter.

- **Píseň o zámku muránském** (Martin Bošňák) – dobývanie Muráňa Habsburgovcami a potrestanie lúpežného hradného pána Mateja Bazaldu
- **Píseň o Sigetském zámku** (anonym) – dobytie sigetskej pevnosti Turkami a jej obrana na čele s Mikulášom Zrínskym, objavuje sa žena bojujúca v prestrojení za muža
- **Píseň o některých zámkoch: O Modrom Kameni, Divíne a Zvolene** (anonym) – statočný Urban Škodný, hrady dobyté Turkami pre zradu alebo zbabelosť hradných pánov
- **O Jágri a některých vítězích** (Štefan Komodický) – dobývanie Jágru Turkami a drancovanie nemeckými žoldniermi

LÚBOSTNÁ POÉZIA

Píseň o dvúh uherských pánoch a tureckého cisára dcére je anonymná veršovaná rytierska romanca

- Siládi po vyslobodení bojuje s Hadmážim o sultánovu dcéru
- Hadmáži vysvitne, že má doma manželku a teda nemôže sa oženiť so sultánovou dcérou
- sultánova dcéra vyslobodí uhorských šľachticov z tureckej väznice a utečie spolu s nimi

Kódex Jána Jóna Franchaliho je zbierkou 8 anonymných lúbostných piesní, lamentov nad nešťastnou a nútenou láskou.

DUCHOVNÁ POÉZIA

- Ján Silván: Písne nové na sedm žalmů kajících i jiné žalmy
- Eliáš Láni
- Daniel Pribiš
- Juraj Tranovský: evanjelický spevník **Cinthara sanctorum**

DRÁMA

pozostávala najmä z latinských humanistických školských hier biblického, antického alebo historického charakteru s výchovným cieľom, ktoré slúžili na overenie znalosti latinčiny a schopnosti deklamovať (umelecky prednášať) naspamäť texty u žiakov.

PAVEL KYRMEZER

bol slovenský renesančný dramatik druhej polovice 16. storočia.

KOMEDIA ČESKÁ O BOHATCI A LAZAROVI

predstavuje snahu autora o zjednotenie protestantov.

- Bohatec bohatý, nadutý odmietne pomôcť Lazarovi, náhle umiera a čerti ho berú ho do pekla
- Lazar chudobný anjeli ho berú do neba k Abrahámovi

Významnou súčasťou hry sú výstupy čertov Raráška a Kvasničku.

KOMEDIA NOVÁ O VDOVE

poukazuje na problém priepastného spoločenského rozdielu medzi boháčmi a chudobou, beztrebné utláčanie nemajetných bohatými.

- Ráchel vdova predá olej od Elizeusa a získanými peniazmi vyplatí dlh kupcovi
- Elizeus prorok pomôže Ráchel tým, že jej rozmnoží olej
- kupec bohatý úžerník bezohľadne vymáha dlh od Ráchel

Ráchel a Elizeus rozprávajú vznešeným rétorickým jazykom, ostatné postavy ľudovým, hovorovým.

JURAJ TESÁK MOŠOVSKÝ

je autorom hry Komédie Ruth, ktorá čerpá z biblického motívu statočnej nevesty, ktorá sa obetavo stará o svoju svokru.

BAROKOVÁ LITERATÚRA

V časovom období 16. až 18. storočia zažíva človek pocit životnej krízy vyplývajúcej z nepriaznivých okolností

- morová epidémia a živelné pohromy
- reformácia a protireformácia
- 30-ročná vojna
- vláda v rukách niekoľkých dynastií
- Turecká expanzia

Prevládajú preto pocity pesimizmu a beznádeje, zaužíva sa heslo „vanitas vanitatum“ (márnosť nad márnosť). Spoločnosť si uvedomuje pomínelosť pozemského, obracia sa preto k (nadpozemským) hodnotám, ktoré poskytuje náboženstvo a predovšetkým posmrtný život.

Baroková literatúra zachytáva pocity beznádeje a napätia, jej znakmi sú

- dekoratívnosť – prehnaná ozdobnosť
- pompéznosť – veľkoleposť
- patetickosť – nadnesenosť
- hyperboly, antitézy
- zložité trópy, figúry, symboly, ...

Charakteristické sú však aj tzv. barokové protiklady:

- náboženský mysticismus ↔ pozemská zmyslovosť
- pomínelosť a zbytočnosť pozemského ↔ túžba po svetskej nádhere
- neprirodzený pátos ↔ vnútorná emocionálnosť
- upevňovanie starých žánrov ↔ vznik nových žánrov
- preklenie umelej a ľudovej literatúry

TALIANSKO – TORQUATO TASSO

Oslobodený Jeruzalem je veršovaný epos založený na protikladoch (kresťanstvo, dobro, Boh ↔ moslimovia, temno, Lucifer) zobrazujúci oslobodenie Jeruzalema spod nadvlády Saracénov prvou križiackou výpravou.

•	Gotfried	kresťan	organizuje križiacku výpravu na dobytie Jeruzalema
•	Rivaldo	kresťan	láskou si získa Armidu na stranu kresťanstva
•	Armida	mohamedánka	moslimská zaklínačka sa pod vplyvom lásky k Rivaldovi zmení k dobrému
•	Klorinda	mohamedánka	zachráni obetujúcich sa kresťanov, pred smrťou sa nechá pokrstiť

Dielo okrem sa okrem ústredného deja zaoberá aj filozofickými otázkami, bojom proti rozvratným silám v človeku a napätím medzi pokušením a povinnosťami.

Súdobými vzdelancami dielo nebolo prijaté priaznivo, Tasso preto upadal do chorobných depresí a pochyboval o pravovernosti svojho textu. Strach z kacírstva ho dokonca primäl k tomu, aby niekoľkokrát požiadal inkvizíciu o prešetrenie diela.

ANGLICKO – JOHN MILTON

Stratený raj je duchovný epos, napísaný ako oslava anglickej revolúcie. Zdôrazňuje slobodu ľudského rozhodovania proti zásahom osudu a ľudskej vôle. V deji sa objavuje motív pádu Adama a Evy (zhrešenia) a jeho príčiny (Satanova vzbura proti Bohu).

Raj znova nájdený pokračuje v bilbickom námete pokúšania Krista v púšti.

ŠPANIELSKO – LUIS DE GONGÓRE

Podľa súdobého básnika Luisa de Góngora bol pomenovaný vzniknutý poetický smer – gongorizmus. Vyznačoval sa prívetmi zložitou obraznosťou, komplikovaným a čiastočne nezrozumiteľným štýlom.

NEMECKO – HANS CHRISTOFFEL VON GRIMMELHAUSEN

bojoval v tridsaťročnej vojne a na základe skúseností z nej napísal mnoho pikareskných próz (darebák, huncút) o prešibaných jednoduchých ľuďoch, ktorý sa len svojou húževnatosťou pretĺkajú ťažkosťami života.

Dobrodružný Simplicius a Simplicissimus je román o osudoch chlapca prostáčka. Vychovaný je zbožným pustovníkom, po jeho smrti prechádza vojnovou Európou a znechutený svetom si volí pustovnícky život na opustenom ostrove. Súčasťou diela sú kritiky necností, filozofické moralizujúce úvahy i odkazy na Bibliu.

ČESKO – JÁN ÁMOS KOMENSKÝ

bol významný český filozof, pedagóg, historik, prekladateľ, básnik a posledný biskup Jednoty bratskej. Prenasledovaný žil v exile v poľskom Lešne, neskôr žil v Amsterdame. Komenský veril, že pansofia (vševeda) odstráni rozpory medzi ľuďmi a dovedie ich k večnému mieru.

Jeho nadčasové myšlienky sú základom i dnešnej pedagogiky. Za najdôležitejšie zásady vo výučbe považoval názornosť, primeranosť, postup od známeho k neznámemu a od jednoduchého k zložitejšiemu, učenie vedomostiam i zručnostiam, dôraz na disciplínu a telesnú výchovu.

Labyrint sveta a ráj srdce je náboženské, filozofické a psychologické dielo. Autor je sprevádzaný Vševedom Všudybudom (symbolizuje úsilie poznať) a Mámením (predstavuje pohodlnosť), keďže mu však založili okuliare mámenia nakrivo, vidí trpkú pravdu vo svete. Pokoj a Krista nachádza autor vo svojom srdci.

Pedagogické diela:

- Didactica magna (Veľká didaktika) – zásady modernej pedagogiky a systému vzdelávania
- Janua linguarum reserata (Brána jazykov otvorená) – učebnica latinčiny
- Orbis sensualium pictus (Svet v obrazoch) – jazyková obrázková učebnica latinčiny
- Informatorium školy materské – výchova v rodine

SLOVENSKÁ BAROKOVÁ LITERATÚRA

Podobne ako v celej Európe, aj Slovensko bolo sužované nepriaznivými historickými okolnosťami (protihabsburské povstanie, epidémie, vojny). Najvýznamnejším z barokových protikladov bola však reformácia a protireformácia, ktorá na jednej strane so sebou priniesla prenasledovanie, na druhej ale aj šírenie vzdelanosti v snahe získať ľudí pre svoju konfesiu (vierovyznanie).

- a) katolíci – centrum Trnava (univerzita, tlačiareň)
- b) evanjelici – centrum Prešov (kolégium), Bratislava (lyceum), Levoča (tlačiareň)

Významným protireformátorom bol trnavský arcibiskup Peter Pázmány, ktorý inicioval založenie jezuitského kolégia v Bratislave. Ďalšie významné rády boli piaristi a františkáni.

Slovenská baroková literatúra sa začína viac zaujímať o slovenské dejiny, prejavuje úctu k slovenskému jazyku a začína ho pravidelnejšie používať v literárnych dielach. Prehnanej ozdobnosti a pompézosti známej z európskej súdobej literatúry sa naše písomníctvo vyhlo.

NÁBOŽENSKÁ POÉZIA

hlásala dôležitosť posmrtného života, vyznávala mysticismus a zdôrazňovala pomínutelnosť, márnosť a zbytočnosť pozemských vecí. Písali sa duchovné piesne, modlitby, kázne i skolské hry a dišputy.

Benedikt Szöllösi, jezuita, je autorom prvého tlačeného katolíckeho spevníku **Cantus Catholici** (Písne katolícké). V latinskom predhovore vyzdvihuje sv. Cyrila a sv. Metoda, chváli Slovákov za používanie vlastného jazyka pri bohoslužbách. Niektoré piesne sú českého ľudového pôvodu.

SVETSKÁ POÉZIA

sa okrem latinčiny písala už aj viac v slovakizovanej češtine a bohemizovanej slovenčine. Bola zachytená v rukopisných spevníkoch a zborníkoch, čím prišlo k zblíženiu umelej literatúry s ľudovou a náboženskej so svetovou. Rozlišuje sa umelá, pololudová a ľudová tvorba.

- Cantiones Slavonicae (Slovenské piesne) – Dionýz Kubík
- Zborník Jána Lányho – lúboštná poézia Amor, ó amor, proč mne tak sužuješ
- Mikulášsky zborník – zbojnícka pololudová poézia Píseň o Jánošíkovi zbojníkovi
- Zborník Jána Buoca

Ján Sekáč: Láskové karhání smíšnopochabých svetských mravů zábavným spôsobom pouča čitateľa.

Štefan Ferdinand Selecký: Obraz panej krásnej prerm malovaný je umelá lúboštná báseň, možno ju chápať ako alegóriu na Trnavskú univerzitu.

Jarmočné piesne sa šírili na jarmokoch, kde ich predávali tlačené alebo ich predavači spievali. Ich funkcia bola predovšetkým spravodajská.

DIDAKTICKO-REFLEXÍVNA POÉZIA

mala za úlohu vyučovať (didaktika) a odrážať realitu (reflexia). Autori uvažovali o životných a spoločenských mravoch, do svojich veršov vkladali ponaučenia ako sa zachovať v rozličných situáciách.

PETER BENICKÝ – SLOVENSKÉ VERŠE

sú napísané v slovakizovanej češtine, v 12-veršových strofách.

Autor zobrazuje kladné i negatívne ľudské stránky, moralizuje a pouča. Satiricky sa vyjadruje na adresu uhorskej vyššej spoločnosti (i keď sám bol zeman), ironizuje záporné ženské vlastnosti, poukazuje na rozdiel medzi bohatými a chudobnými – sympatie vyjadruje k sedliakom.

Neb tvoju zlú ženu jak nedobru bylinu nebudeš moci prodat.

Za dôležité sa považuje osobná sloboda, vzdelanie, veda, pracovitosť a spravodlivosť, nesprávnym sa označuje predčasná svadba.

Chceš-li slobodný býti, nemáš se hned ženiti.

HUGOLÍN GAVLOVIČ – VALASKÁ ŠKOLA MRAVÚV STODOLA

vychádza zo životnej múdrosti pastierov, ku ktorým sa Hugolín Gavlovič chodieval v lete liečiť na pľúca. Skladba je napísaná v bohemizovanej slovenčine.

Jedná sa o súbor 12-veršových básní, rozdelených na prológ, jadro a epilóg, ktoré v sebe nesú mravné ponaučenia, praktické rady, kritiku sociálnych rozdielov, alkoholizmu, lakomstva a odkazy na Boha (pominuteľnosť sveta). Ich cieľom je vyškoliť čitateľa k dobrému životu.

*Tento člověk není člověk, neb rozum utratil,
když se zbytečným nápojem v hovado obrátil.*

*Boháča i za bezbožnost' vychvalují množí,
a chudobný i za cnosti posmech si rozmnoží.*

*Nepovedaj, že s poddanými můžeš, čo chceš činiť,
povinen si zákon boží vo všech vecách plnit!*

MEMOÁROVÁ A CESTOPISNÁ PRÓZA

sa písala po latinsky. Jej rozvoj súvisel s vpádmi Turkov do Uhorska a prenasledovaním protestantov. Autori plasticky zobrazovali súdobé udalosti, pokúšali sa o ich beletrizáciu.

Často bola písaná formou denníka, mala autobiografické črty. Diela sa snažili zaujať čitateľa (dobrodružné prvky, historický prízvuk), mali však aj dokumentárnu funkciu.

- Ján Simonides Väznenie, vyslobodenie a putovanie Jána Simonidesa a jeho druha Tobiáša Masníka
- Štefan Pilárik Lós Pilárika Štefána turecké zajatie

- Ján Rezík Prešovská jatka poprava Tökölyovcov v Prešove
- Samuel Hruškovic Život Samuela Hruškovica ťažké študentské časy, obraz školstva
- Daniel Krman ml. Itinerárium (Cestovný denník)
- M. A. Beňovský Pamäti a cesty grófa Mórica Augusta Beňovského

JÁN SIMONIDES – VÄZNIENIE, VYSLOBODENIE A PUTOVANIE

autobiograficky opisuje svoj súd v Bratislave, putovanie na galeje do Neapola, útek a návrat domov. Dobrodružstvá prežíva spolu s druhom Tobiášom Masníkom.

1. časť pochmúrne opisuje putovanie väzňov, kruté zaobchádzanie s nimi
2. časť po úteku si optimisticky a uvoľnene všima krásu okolitej prírody a talianskych miest

DANIEL KRMAN ML. – ITINERÁRIUM

je vrcholné dielo barokovej cestopisej literatúry, napísané v latinčine na základe poznámok, ktoré Daniel Krman ml. spísal počas cesty za švédskym kráľom Karolom XII, od ktorého chcel získať financie na zriadenie evanjelickej univerzity.

Autor na ceste za kráľom, ktorý bol zaneprázdnený bojom s ruským cárom Petrom Veľkým, prešiel mnohé európske krajiny – Poľsko, Pobalite, Ukrajinu, Rusko, Škandináviu – a podrobne ich opísal z geografického, hospodárskeho, sociálneho, politického i kultúrneho hľadiska. Veľmi dokumentárne sú vykreslené najmä tradície ľudu.

Dielo obsahuje aj dramatické pasáže, napríklad z boja švédskej a ruskej armády. Rusi na čele s krutým Petrom Veľkým zvíťazili v bitke pri Poltave.

MÓRIC AUGUST BEŇOVSKÝ – PAMÄTI A CESTY GRÓFA MÓRICA AUGUSTA BEŇOVSKÉHO

sa zvykne zaraďovať k dobrodružnej literatúre. Beletristicky opisuje autorovo zajatie na Sibíri a Kamčatke, útek do Číny a napokon na Madagaskar, kde je domorodcami zvolený za ich kráľa. Pútavosť je zvýšená kvalitným rozprávaním, využitím gradácie a podrobným opisom miest, ľudí a situácií pre zvýšenie autenticity diela.

VEDECKÁ A POPULARIZAČNÁ PRÓZA

- Matej Bel z Očovej Notície historicko-geografická vedomosť o Uhorsku
- Daniel Sinapsius Horčíčka Nový trh latinsko-slovenský kritika odrodilcov od Slovákov
- Adam František Kollár O pôvode a stálom používaní zákonodárnej moci
- Ján Baltazár Magin Ostne ... alebo obrana národnoobránné dielo

MATEJ BEL

bol významný polyhistor, rektor banskobystričského a bratislavského lýcea, vedec svetového formátu. Napísal mnoho diel v rôznych jazykoch zaoberajúcich sa kultúrou, históriou, jazykovedou, národopisom, zemepisom i prírodnými vedami. Svojimi vedeckými metódami predčil aj budúcich osvietencov.

Notície – Historicko-zemepisná vedomosť o novom Uhorsku je 4-zväzkové encyklopedické odborné a popularizačné dielo opisujúce niekoľko uhorských stolíc. Zameriava sa na ich prírodu, históriu a tradície. Okrem toho vyzdvihuje morálku a pracovitosť Slovákov. Autorom obsiahnutých máp je Samuel Mikovíni.

ADAM FRANTIŠEK KOLLÁR

bol historik, právnik a riaditeľ Viedenskej cisárskej knižnice. Jeho pokrokové názory s črtami osvietenstva sa prejavili v školskej reforme Márie Terézie Ratio educationis.

O pôvode a stálom používaní zákonodarnej moci je kritika zlej situácie poddaných, ktorú navrhuje riešiť zdanením šľachty. Za tento názor mu hrozilo vyhnanstvo a časť výtlačkov knihy bola spálená.

BAROKOVÁ DRÁMA

mala prevažne biblickú tematiku, hrala sa sprvoti na evanjelických, neskôr aj jezuitských školách. Kvalitou sa nevyrovnala Kyrmezerovej renesančnej dramatickej tvorbe.

KLASICIZMUS A OSVIETENSTVO

Po skončení tridsaťročnej vojny je druhá polovica 17. storočia obdobím mieru, vznikajú len lokálne nepokoje. V európskych štátoch vládne absolutizmus. Otvára sa cesta technickému a vedeckému pokroku, k reči sa dostávajú novodobí myslitelia. Cirkev sa začína stávať terčom kritiky.

KLASICIZMUS

(lat. classicus – vynikajúci, vzorový) je umelecký smer, ktorý vznikol vo Francúzsku za absolutistickej vlády Kráľa Slnka (Ľudovít XIV).

Umenie podlieha prísnyim pravidlám, je presne určené, čo sa považuje za krásne.

- napodobňovanie prírody (to podstatné a nemenné)
- vzor v antike, v Aristotelovej filozofii krásy a pravdy v napodobňovaní prírody
- racionalizmus (René Descartes – „Cogito ergo sum.“)
- snaha o súlad pravdy, krásy a dobra
- objektívnosť (všeobecné, nie individuálne črty)
- v konflikte medzi citom a povinnosťou víťazí vždy povinnosť

Prísna druhožánrová diferenciácia nepripúšťala synkretizmus. Žánre sa delili na

a) vysoké:	óda, elégia, tragédia, epos	vysoké vrstvy	minulosť	vznešené témy
b) nízke:	satira, komédia, bájka	stredné, nižšie vrstvy	prítomnosť	komickosť

Nicolas Boileau zveršoval v diele Básnické umenie zásady tvorby klasicistickej poézie. Vyžadoval jednoduchosť, presnosť, logickú jasnosť a harmonickú súmernosť.

Z literárnych druhov sa presadila najmä dráma, ktorá sa pridžala antickej jednoty miesta, času a deja a bola zväčša veršovaná. Chór je nahradený rezonérmi, ktorí komentujú alebo posúvajú dej dopredu.

(V protiklade k vysokej klasicistickej tragédii stála talianska commedia dell'arte založená na improvizácii hercov, ktorá boľa obľúbená u ľudového publika.)

PIERRE CORNEILLE – CID

je veršovaná tragédia, v ktorej ústredným motívom je konflikt citu a cti, povinnosti.

- Don Rodrigo rytier Cid zabije Dona Goméza, otca Ximeny, pre urážku svojho otca
- Ximena Cidova milá napriek láske k Cidovi žiada jeho smrť ako trest za vraždu
- Don Diego Cidov otec žiada od Cida zabitie grófa z Gormazu za zachovanie cti
- gróf z Gormazu Ximenin otec urazí dona Diega v hádke fackou

*Čo mi je prednejšie: česť a či moja láska? To je tá voľba ťažká!
Hanba mi váhať. Meč môj, podme už, aj keď náš sok je otcom Ximeniným.*

Ukončenie príbehu je vďaka kráľovi donovi Fernandovi zmierlivé, pretože posielala Cida bojovať s Maurami v nádeji, že čas vylieči rany v Ximeninom srdci.

JEAN RACINE – FAIDRA

je psychologická veršovaná tragédia, v ktorej tak ako v ostatných Racinových drámach hlavná postava je zmietaná ničivou vášňou.

- Faidra Tezeova žena miluje Hippolitosa
- Tezeus aténsky kráľ vyženie Hippolitosa a žiada od bohov trest vinníka, na čo sa Faidra otrávi
- Hippolytos nevlastný syn Faidrinu lásku neopätuje

JEAN BAPTISTE POQUELIN MOLIÉRE

prežil celý svoj život v divadle, kde aj umrel. Bol dramatikom (scenáristom), režisérom, hercom i riaditeľom divadla. Inšpirovaný talianskou komédiou a fraškou napísal 33 veselohier.

- Lakomec lakomstvo
- Tartuffe falošnosť cirkvi
- Mizantrop (=nenávidí ľudí), vypočítavosť šľachty
- Zdravý nemocný hypochonder okrádaný lekármi
- Mešťan šľachticom opičiace sa meštiactvo

LAKOMEC

je päťdejtsová prózou napísaná charakterová komédia z parížskeho prostredia, v ktorej je vykreslý deštruktívny vplyv peňazí na medziľudské vzťahy.

- Harpagon lakomý stavec zakáže Kleantov sobáš s Marianou a sám si vyhliadne Marianu za ženu
- Kleant Harpagonov syn vezme otcov poklad a tajne mu dá na výber medzi peniazmi a Marianou
- Mariana Kleantova milá miluje Kleanta a odmieta sobáš s Harpagonom

TARTUFFE

je na svoju dobu odvážna charakterová komédia, zobrazujúca pokrytectvo a cirkevný donášačský systém.

- Tartuffe pokrytec získa si a postupne úplne ovláda Orgona, pre ktorého je vzorom pobožnosti
- Orgon bohatý mešťan po odhalení chce Tartuffa vyhodiť, dom je však už prepísaný naňho
- Elmíra Orgonova žena Tartuffe jej vyzná lásku, čo skrytý pod stolom vypočuje Orgon

Zásahom samotného kráľa, ktorý Orgonovi navráti majetok i stratenú česť sa komédia končí šťastne.

MIZANTROP

rozpráva príbeh Alcesta, mizantropa, ktorý sa štíti ľudí, pretože na každom pozoruje nejaký morálny nedostatok, prípadne ich tolerovanie u iných osôb. Napriek tomu sa zamiluje do klebetnice Celimény, napokon ju ale opúšťa a odchádza žiť sám na vidiek.

JEAN DE LA FONTAINE

inšpirovaný Ezopom napísal dvanásťzväzkové dielo Bájky, v ktorom dôraz nekládol na ponaučenie, ale na satirickú kritiku zlých vlastností a spoločnosti.

OSVIETENSTVO

bolo pokrokové hnutie, nová politická a spoločenská ideológia 18. storočia, ktorá sa usilovala o prekonanie náboženskej ideológie a absolutizmu pomocou pravdy získanej rozumom alebo empiricky.

Zakladalo sa na presvedčení, že všetci ľudia sú si od prírody rovní a teda by sa im malo vládnuť osvietene, mali by mať slobodu myslenia i presvedčenia. Osvietenské umenie vyznáva vzájomnú súhru rozumu (klasicizmus) a citu (preromantizmus).

Osvietenstvo podporovala časť aristokracie i niektorí panovníci; napr. Ľudovít XIV., Friedrich II., Peter Veľký, Mária Terézia (osvietenský absolutizmus) a Jozef II (josefinizmus).

Kolískou osvietenstva bolo Anglicko, naplno sa však rozvinulo až vo Francúzsku.

FRANCÚZSKA LITERATÚRA

• D. Diderot	Encyklopédia	35-zväzkový súhrn všetkých vtedajších poznatkov ľudstva
• J. J. Rousseau	Emil alebo O výchove	dôraz na rodinnú výchovu, najmä materskú
• Montesquieu	Encyklopédia	spoluautor, spolu s Diderotom a Rousseaum
• Voltaire	Candide alebo optimizmus	satira na Božiu prozreteľnosť → nie všetko zlé je aj dobré

ANGLICKÁ LITERATÚRA

dáva za vznik dobrodružnému románu.

• Daniel Defoe	Robinson Crusoe	boj človeka s prírodou a so samým sebou
• Jonathan Swift	Gulliverove cesty	satirický román, utópia anglickej spoločnosti

ČESKÁ LITERATÚRA

bola determinovaná práve prebiehajúcim českým národným obrozením. Autori sa snažili o dokázanie svojbytnosti a starobylosti českého národa, ako aj jeho jazyka.

• Josef Dobrovský	Dějiny českého jazyka a literatury, Německo-český slovník, založení slavistiky
• Josef Jungmann	Slovník česko-nemecký
• Václav Kramerius	kalendáře, noviny

SLOVENSKÝ KLASICIZMUS, OSVIETENSTVO

Osvietenský panovníci Mária Terézia (1740 – 1780) a Jozef II. (1780 – 1790) svojimi reformami uvoľnili hospodársku a politickú situáciu v Uhorsku. Zaviedla sa povinná školská dochádzka, zrušilo sa nevoľníctvo (1785), žobravé mníšske rády i cenzúra. Tolerančný patent (1781) oficiálne povolil nekatolícke náboženstvá a znamenal tak koniec protireformácie v Uhorsku.

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ OBRODENIE

sa začalo rozvíjať predovšetkým v súvislosti so zrušením cenzúry. Neprebiehalo ale v ideálnych podmienkach pre viaceré špecifiká slovenského národného hnutia:

- nedostatok svetskej inteligencie, buržoázie a teda financií
- šľachtici sa výhodne odnárodňovali
- nositeľmi hnutia boli teda kňazi, nezjednotení v jazykovej otázke a zodpovedajúci sa maďarskej vrchnosti
- chýbajúce mestské centrum

Národnooslobodzovací proces založený na integrácii slovenskej literatúry na základe jednotnej národnej myšlienky možno rozdeliť do štyroch fáz.

1780 – 1820 OSVIETENSKÁ ETAPA

Tolerančný patent znamenal zrovnoprávnenie katolíckeho a evanjelického vyznania. Obe skupiny si položili za cieľ národnooslobodzovací proces, sociálna otázka ešte nestála v popredí.

KATOLÍCI

boli zastúpení predovšetkým kňazmi Antonom Bernolákom, Jurajom Fándlym a Jozefom Ignácom Bajzom. Ich cieľom bolo uzákonenie slovenčiny, jej šírenie a osveta slovenského ľudu.

- 1787 Anton Bernolák 1. kodifikácia slovenčiny na základe západoslovenského nárečia
- 1789 Bernolák, Fándly založenie Slovenského učeného tovarišstva

Slovenské učené tovarišstvo (1789 – 1800) bola celoslovenská kultúrna a buditeľská organizácia. Jej centrum bolo v Trnave, na čele stál Anton Bernolák a organizačnú činnosť vykonával Juraj Fándly.

EVANJELICI

používali ešte biblickú češtinu a združovali sa v organizáciách

- 1803 Katedra reči a literatúry slovenskej Juraj Palkovič
- 1808 Učená spoločnosť malohontská
- 1810 Učená spoločnosť banského okolia Bohuslav Tablic

Začali tiež vychádzať prvé časopisy a noviny: Prešpurské noviny, Staré noviny literného umění, Týždenník.

1820 – 1835

centrom národného hnutia sa stáva Budapešť, kde pôsobia katolíci i evanjelici.

- katolíci Ján Hollý, Martin Hamuliak 1826 Slovenský čitateľský spolok
- evanjelici Ján Kollár, Pavol Jozef Šafárik 1834 Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej

V Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej pôsobili evanjelici aj katolíci, jeho cieľom bolo zjednotiť prívržencov bernolákovčiny a biblickej češtiny.

Nemecký filozof Johann Gottfried Herder predpovedal Slovanom priaznivú budúcnosť. U evanjelikov sa objavujú myšlienky všeslovenskej vzájomnosti až rusofilizmu.

1835 – 1843 ŠTÚROVCI

sa pod vplyvom cholerovej epidémie a následného živelného ľudového povstania (1831) poprvýkrát začína zaoberať aj sociálnymi a politickými otázkami slovenského ľudu. Žiada sa zrušenie poddanstva a feudálnych prežitkov.

Vojenským konfliktom Ruska a Poľska (1830) je naštrbená idea všeslovenskej vzájomnosti. V roku 1843 prichádza k vyriešeniu jazykovej otázky 2. kodifikáciou slovenského jazyka na základe stredoslovenského nárečia. V popredí stoja Štúrovci pôsobiaci na Katedre reči a literatúry slovenskej Evanjelického lýcea v Bratislave.

1843 – 1848

- 1843 2. kodifikácia slovenského jazyka Štúrovcami na základe stredoslovenského nárečia
- 1847 dohoda na používaní slovenčiny na pôde spolku Tatrín
- 1848 revolúcia, jar národov

OSVIETENSKÁ LITERATÚRA

si dala za cieľ dve úlohy:

- a) kodifikáciu slovenčiny
- b) osvetu obyčajného slovenského ľudu

ANTON BERNOLÁK

sa narodil v roku 1762 na Orave. Študoval teológiu a pôsobil ako kňaz v Čeklísi, dnešnom Bernolákove. Zaoberal sa jazykovednou problematikou, ktorej vyvrcholením bola prvá kodifikácia slovenského jazyka v roku 1787 na základe západoslovenského trnavského nárečia s prvkami stredoslovenčiny.

- Jazykovedno-kritická rozprava o slovanských písmenách – racionálne podloženie fonetického pravopisu
- Grammatica slavica (Slovenská gramatika) – učebnica, gramatické pravidlá
- Etymológia slovenských slov
- Slowár Slovenskí Česko-Laťínsko-Ňemecko-Uherskí

JOZEF IGNÁC BAJZA

pochádza z Predmiera, vyštudoval teológiu a pôsobil v Dolnom Dubovom i Bratislave, kde je v Dóme sv. Martina pochovaný. Bajza na základe západoslovenského nárečia s časťou prevzatých prvkov vytvoril vlastný slovenský jazyk, ktorý sa ale cez Bernolákovcov nepresadil a za to ich ostro kritizoval.

RENÉ MLÁĎENCA PRÍHODI A SKÚSENOŠŤI

je prvý slovenský román. Napísaný je bajzovčinou a má dva zväzky. Prvý má charakter dobrodružného, sentimentálneho, cestopisného románu.

- René osvietenský mladík vydáva sa spoznať svet a nájsť stratenú sestru Fatimu
- van Stiphout Reného učiteľ prevádza Reného na cestách po svete
- Hadixa dcéra Orientálca zažije románik s Reném, začo je odsúdený na smrť, no utečie
- Fatima Reného sestra bola unesená, napokon sa nájde v Benátkach, Reného meste

Druhý zväzok sa zásadne odlišuje od prvého, je to výchovno-kritický osvietenský román o slovenskej spoločnosti. Autor v ňom posudzuje mravy a spoločenské pomery na Slovensku z pohľadu nezaujatého cestovateľa Reného. Kriticky zobrazuje bitky, alkoholizmus, kartárstvo, žobravé rehole, odnárodnú šľachtu i vykorisťovanie roľníka zemepánom. Kvôli zásahu cirkvi bolo tlačenie zväzku zastavené.

- 1. zväzok Reného príhody dobrodružný román exotika rozprávač upútať
- 2. zväzok Reného skúsenosti sociografický román Slovensko kritik oboznámiť, kritizovať

SLOVENSKÉ DVOJNÁSOBNÉ EPIGRAMMATA

v dvoch zväzkoch satiricky podrobujú kritike ľudské slabosti: lakomstvo, hnev, opilstvo, závišť. Dielo bolo kritizované Bernolákom i Fándlym, pretože nebolo napísané v bernolákovčine.

JURAJ FÁNDLY

bol katolícky kňaz, osvietenec, pôvodom z Čadce, podporovateľ bernolákovčiny a reformier Jozefa II.

Prevažnú časť svojich diel venoval jednoduchému ľudu, vyzdvihoval dôležitosť roľníkov a vzdelával ich prácami o poľnohospodárstve.

- Piľní domajší a poľní hospodár
- Zelinkár
- Slovenský včelár
- Ovčár
- O úhoroch aj včelách rozmlúvaní

DÚVERNÁ ZMLÚVA MEDZI MŇÍCHOM A DIÁBLOM

je prvé rozsiahlejšie dielo napísané v bernolákovčine. Fándly ostro kritizuje cirkev a predovšetkým žobravé rehole, ktoré boli po práve zrušené Jozefom II.

- Atanazius mních zrušenej rehole narieka za starým životom, rozmýšľa ako bude žiť
- Titinilius diabol, autor kritizuje vydieranie ľudu žobravými mníchmi

Za svoje názory a návrhy, ako napríklad využiť bohatstvo zrušených kláštorov na školy a nemocnice pre bežných ľudí, bol autor odsúdený cirkvou a dokonca krátko väznený.

Dielo je napísané formou vedecko-satirickej rozpravy s intelektuálne zameraným racionálnym didaktizmom. Nebolo teda určené bežnému ľudu, ale mladým slovenským vzdelancom.

POÉZIA

Bohuslav Tablic bol evanjelický kňaz, v ktorého lyrike sa objavovali prvky osvietenstva a vlastenectva.

KLASICISTICKÁ LITERATÚRA

vzniká v období, keď v Rakúskej monarchii je nastolený silný centralizmus a absolutizmus (kancelár Metternich). Reakciou je začiatok rozvoja národných hnutí nenemeckých národov. Maďarská šľachta si vymôže uznanie maďarčiny za úradný a vyučovací jazyk, čím sa začne zvyšovať jej význam vrámci Uhorska.

Poprední predstavitelia slovenskej evanjelickej inteligencie sa opierali o myšlienku všeslovanskej vzájomnosti, ktorá nachádzala oporu v Herderovej pozitívnej predpovedi pre Slovanov. Rusi boli vnímaní ako vedúci slovanský národ, keďže ako jediní neboli pod nadvládou iného štátneho celku. Svoju silu navyše demonštrovali porážkou Napoleona v roku 1812.

- utvárala dobré vzťahy medzi slovanskými národmi, čo pomáhalo národnému hnutiu
- spomalila boj proti feudalizmu, pretože čakala na záchranu od Ruska

PAVEL JOZEF ŠAFÁRIK

vyštudoval evanjelickú teológiu v nemeckej Jene. Napísal viacero diel, ktoré vychádzajú z jeho profesie historika a jazykovedca.

- Tatranská múza s lýrou slovanskou – básnická zbierka vychádzajúca z ľudovej slovesnosti
- Slovanský národopis – prítomnosť Slovanov
- Slovanské starožitnosti – minulosť Slovanov do 10. storočia, vyzdvihuje ich význam
- Dejiny slovanskej reči a literatúry všetkých nárečí – encyklopedické dielo o slovanských jazykoch

Šafárikovou snahou bolo dokázať, že Slovania sú pradávnyimi obyvateľmi nášho kontinentu, spolutvorcami európskej kultúry. Obraňoval myšlienku všeslovanskej vzájomnosti. Pri písaní používal najmä češtinu a nemčinu, odmietal bernolákovčinu i Štúrovu slovenčinu.

JÁN KOLLÁR

sa narodil v Mošovciach do rodiny roľníka, ktorý neuznával dôležitosť vzdelania. Mladý Kollár napriek tomu študoval v Kremnici, Banskej Bystrici a Jene. Pracoval ako evanjelický kňaz v Budapešti a neskôr ako profesor slovanskej archeológie na univerzite vo Viedni, kde aj umrel.

Pobyt v Nemecku mal zásadný vplyv na jeho následnú tvorbu:

- oslavy 300. výročia vystúpenia Martina Luthera – mládež demonštrovala za zjednotené Nemecko
- uvedomil si nemecký šovinizmus predstavujúci ohrozenie Slovanov
- spoznal Herderovu filozofiu a priklonil sa k myšlienke všeslovanskej vzájomnosti
- navštívil ponemčené územia polabských Srbov (slovanské názvy objektov, nemecká reč obyvateľstva)
- zaľúbil sa do Frideriky Wilhelminy Schmidtovej

BÁSNE JÁNA KOLLÁRA

sú zbierkou sonetov (zneliek) vlasteneckej i lúboštnej tematiky. Básnik opisuje prechádzku so svojou milou Friderikou Schmidtovou, ktorá už vystupuje pod menom Mína. Niektoré vlastenecké časti (napr. báseň Vlastenec) boli zakázané a vyšli až po autorovej smrti. Kollárovo najvýznamnejšie dielo Slávy dcera nadväzuje na túto zbierku.

SLÁVY DCERA

je lyrickoepická skladba skladajúca sa z predspevu a piatich spevov

0.) Předspěv	žalospev na Slovanmi
1.) Sála	lúčenie sa s Mínou
2.) Labe, Rén, Vltava	situácia utláčaných polabských (lužických) Srbov
3.) Dunaj	Slovania v Uhorsku
4.) Léthé	slovanské nebo, sprevádza Mína
5.) Acheron	slovanské peklo

PŘEDSPĚV

je ideovo i umelecky najsilnejšou časťou celej skladby. Napísaný je elegickým distichom.

Elegické distichon (gr. di – dvoj, stichos – riadok) je žalospevné dvojveršie v časomernom veršovom systéme.

- hexameter – 5 daktyl + 1 trochej*
- pentameter – 4 daktyl + 2 neúplné (3. a 6. stopa)*

Obsahovo sa jedná o žalospev nad nespravodlivou a násilnou minulosťou Slovanov. Autor vyjadruje nenávisť k škodcom (nie národom), ale humanisticky nevolá po pomste.

<i>Aj, zde leží zem ta před okem mým slzy ronícím, někdy kolébka, nyní národu mého rakev.</i>	odkaz na ponemčených lužických Srbov
<i>Stůj noho! Posvátná místa jsou, kamkoli kráčíš, k obloze, Tatry synu, vynes se vyvýše pohled, neb raději k velikému přichyl tomu tam se dubisku, jenž vzdoruje zhoubným až dosaváde časům.</i>	hľadať oporu v Rusku

<i>Sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážiti každou, ten, kdo do pout jímá otroky, sám je otrok.</i>	hexameter pentameter
--	-------------------------

<i>Horší nežli divé války, hromů, ohně divější, zaslepenec na své když slobu plemě kydá...</i>	kritika odrodilcov
--	--------------------

SPEVY

sú všetky napísané formou sonetu. Obsahujú základný rámcový dej, ktorý sa odohráva medzi bohmi.

- Sláva bohyňa Slovanov sťažuje sa na ťažký osud Slovanov
- Milek syn bohyně Lady je Bohmi poverený stvoriť dcéru Slávy
- Mína dcéra Slávy ideál slovenskej ženy

Základným stavebným princípom je kontrast, rozpor medzi minulosťou a prítomnosťou, rozdrobenosťou a ideálom svornosti, láskou a rozchodom.

Vlastenecké sonety opisujú problém domoviny, pod „vlastou“ autor ale rozumie kultúru a povedomie, nie územie.

*Stokráte sem mluvil, teď už křičím
k vám, rozkydaní Slávové!
Buďme celek a ne drobtové,
buďme aneb všecko, aneb ničím;
národem vás zovou holubičím*

V úbožných znelkách, ktoré tvoria základ skladby, autor využil postupy nasledujúceho literárneho obdobia romantizmu. Vyjadruje v nich lásku k Míne, ideálu slovanskej dievčiny. Sprvoti delí svoje srdce medzi ženu a vlast, neskôr obe splývajú.

*Mlčím, váhám – v tom do hrude ruku vnorím, srdce vyrvem z nej
a rozlomím: „Berte,“ vravím. „Vlasti pol, pol tebe, Mína.“*

*Láska je všech velkých skutku zárod,
a kdo nemiloval, nemůže ani znáti, co je vlast a národ.*

V diele sa objavujú prvky klasicizmu i romantizmu.

- a) klasicizmus: antické prvky, racionalizmus (rozdelenie srdca)
- b) romantizmus: vyjavenie citov, historické námety, obrazy prírody

Prvé tri spevy pripomínajú Childe-Haroldovu púť, posledné dva Božskú komédiu.

O LITERÁRNÍ VZÁJEMNOSTI MEZI KMENY A NÁŘEČÍMI SLÁVSKYMI

predstavuje plán úzkej kultúrnej (nie politickej) spolupráce Slovanov. Kollár ich považuje za jediný národ tvorený práve štyrmi kmeňmi.

- 1.) ruský
- 2.) poľský
- 3.) československý
- 4.) srbochorvátsky

NÁRODNIE ZPIEVANKY

sú zbierkou cca 2500 ľudových piesní. Paradoxne tak otvoril cestu do literatúry slovenčine, proti ktorej vystupoval.

JÁN HOLLÝ

ako katolík neštudoval teológiu v Jene, ale v Trnave. Pôsobil ako kňaz v Maduniciach až do roku 1843, kedy mu vyhorela fara. So zhoršeným zrakom sa presťahoval na Dobrú vodu, kde ho v júli 1843 navštívili Štúrovci a on schválil ich snahu o druhú kodifikáciu slovenčiny.

Hollý sa venoval prekladom latinskej a gréckej poézie Homéra, Ovídia a Vergília, písal i vlastnú poéziu, ťažisko jeho tvorby však leží v eposoch, ktoré sám nazval víťaznými, bohatierskymi básňami.

Víťazné eposy, zväčša historické, sa podobajú Homérovym Ilias, Odysea a Vergíiovmu Aeneas. Čerpanie z antiky je u Hollého prejavom klasicizmu. Svoje bohatierske spevy skladá z týchto zložiek:

- 1.) propozícia – naznačenie deja
- 2.) invokácia – vzývanie múz
- 3.) dej-spevy

SVATOPLUK

je historický hrdinský epos, víťazná báseň, v 12 spevoch napísaná časomerným hexametrom. Dej začína po propozícii a invokácii múzy Umky.

*Spívám, jak hroznú Svatopluk na Karolmana védel
vojnu, i jak vítaz, seba aj svůj od jeho vlády
oslobodiv národ, nepodlehly stal sa panovník
a zmužilých velké založil královstvo Slovanov.*

- 1.) Karolman po Božej intervencii chce prepustiť Svätopluka z väzenia a dať mu Veľkú Moravu pod podmienkou, že bude bojovať na jeho strane a stane sa jeho vazalom. Svätopluk prijíma.
- 2.) Nemci sa pripravujú na boj.
- 3.) Černoboh, nahnevaný Svätoplukovým spálením jeho modly, navádza ľud. Ten je však poučený Konštantínom a Metodom a teda ho vysmeje. Pripravuje pomstu.
- 4.) Černoboh vyjaví Slavomírovi Svätoplukovu zradu.
- 5.) Slavomír oboznamuje na sneme ľud so situáciou. Všetci sú za vojnu.
- 6.) Svätopluk na Karolmanovej hostine rozpráva o histórii Slovanov.
- 7.) Svätopluk vedie nemecké vojsko k Devínu.
- 8.) Svätopluk bojuje so Slovanmi. Vezme časť svojho vojska a prekvapivo ich napadne z boku.
- 9.) Svätopluk sa snaží prehovoriť Slovanov, aby sa vzdali. Tí však presvedčia jeho, aby sa pridali k nim. Súhlasí.
- 10.) Slovania vytlačia Nemcov, ich veliteľ Britwald je nahnevaný.
- 11.) Konštantín prosí Boha, aby poslal Černoboha do pekla. Boh pomáha, zošle Michala.
- 12.) Prehrávajúci Britwald vyzýva Svätopluka na súboj. Po dlhom boji Svätopluk víťazí.

Hlavnou myšlienkou diela je túžba po slobode a rovnoprávnosti s ostatnými národmi. Devín vystupuje ako symbol Slovanov i Slovákov.

CIRILLO-METODIÁDA

je nábožensko-historický epos zložený zo 6 spevov, ktorý opisuje príchod Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu, ich život, pôsobenie a obranu staroslovienčiny. V závere Metod víťazí nad franským nepriateľským biskupom (Wichingom).

SLÁV

je víťazný epos zložený zo 6 spevov, napísaný časomerným hexametrom, ktorý rozpráva o fiktívnej vojne medzi Tatrancami a lúpeživými Čudmi.

- Sláv vodca Tatrancov vyznamená sa v boji a s božou pomocou porazí Čudov
- Bondor vodca Čudov porazený, zabitý Slávom; jeho armáda je utopená

LYRIKA

Hollý v protiklade k svojim víťazným eposom napísal aj žalospevy nad zradcovstvom, bratovražednými bojmi, odrodilstvom a biedou slovenského národa.

- Plač Matki Slávi
- Plač Matki Slávi nad odrodilými sinami
- Naříkaní Rastislava

Pěsne obsahujú ódy na autorových priateľov, známych, prírodu.

Selanky sú súbor 21 idylických básní nadväzujúcich na Vergíliovu Buccolicu a Georgicu. Dej sa odohráva v harmonickom prostredí, postavami sú slovenskí pastieri venujúci sa práci a hrám. Ich mená sú názvami jednotlivých selánok (Polislav, Jaroslav, Ladislav, ...).

JÁN CHALUPKA

študoval teológiu, filozofiu a jazykovedu v Jene, do konca života pôsobil ako farár v Brezne, kde spoznal malomeštianstvo, spiatocníctvo a odnáródňovanie.

Napísal viacero veselohier, ktoré sa uvádzali napríklad v ochotníckom divadle Gašpara Fejérpataky-Belopotockého v Liptovskom Mikuláši.

- Kocúrkovo alebo Len aby sme v hanbe nezostali
- Všetko naopak
- Trasorítka
- Trinásta hodina
- Starúš Plesnivec

Okrem nich je autorom satirického románu – frašky **Bendeguz**, v ktorom na pomaďarčených zemanoch Bendeguzovi a Kolomposovi vydavších sa hľadať pravlasť Maďarov zosmiešňuje maďarský šovinizmus a odnáródňovanie. Vyšiel anonymne v nemčine.

KOCÚRKOVO

je satirická 3-dejstvová fraška na prostredie slovenského malomesta, módu hornouhorského sveta, ktorá prišla do Kocúrkova. Napísaná je slovakizovanou češtinou. Jednotlivé postavy sú čierno-biele.

- pán z Chudobíc zeman nevzdelaný Slováč, neúspešne sa snaží hovoriť maďarsky a latinsky
- čižmár Tesnošil malomešťan chválenkársky, lenivý a odnárodný
- Madlena žena Tesnošila intrigánka, chce vydať Aničku za nového učiteľa
- Anička dcéra Tesnošila nešikovná a hlúpa
- Turčan Sloboda inteligencia vtipný, obhajuje si svoj pôvod, bol zvolený za učiteľa

Turčan Sloboda odmieta požiadavku pána z Chudobíc, aby viedol výuku po maďarsky. Je tak prvou literárnou postavou, ktorá si obhajuje svoj slovanský pôvod.

PREROMANTIZMUS A ROMANTIZMUS

je úzko prepojený so situáciou v Európe na konci 18. a v prvej polovici 19. storočia. Veľká francúzska revolúcia s heslom „sloboda, rovnosť, bratstvo“ dávala ľuďom nádej na lepšiu budúcnosť. Hospodárska kríza a sociálne rozdiely sa však naopak prehĺbili, ľud je sklamaný, cíti sa podvedený a prevláda pocit dezilúzie.

Do popredia sa teda dostávajú nové myšlienky a smery, ktoré sa prejavili aj v romantickej literatúre.

1.) pocit osamelosti	hlavný hrdina sa cíti nepochopený
2.) cit nadradený rozumu	
3.) iracionalizmus	popieranie rozumového poznania, uprednostnenie viery a inštinktu
4.) idealizmus	myšlienka bola prvotná, až z nej vznikla hmota
5.) sentimentalizmus	opiera sa o city
6.) subjektivismus	dôraz na jednotlivca
7.) individualizmus	silný osamelý jedinec
8.) titanizmus	silný jednotlivec vzdorujúci osudu
9.) pesimizmus	

Princípy romantickej literatúry:

- fantázia (túžba po lepšom svete)
- autoštylizácia (autor sa stotožňuje s hlavnou postavou)
- harmónia kontrastov (sen – skutočnosť, zločinnosť – nevinnosť, ohyzdnosť – krása)
- druhožánrový synkretizmus
- rozvoj lyriky, vznik lyricko-epických diel: balady, romány
- zdroje v ľudovej slovesnosti a minulosti (slávnych činoch národa)
- prvky hovorovej reči
- hrdina je v rozpore s realitou a umiera v snahe o splnenie svojich snov a ideálov

Porovnanie s klasicizmom:

a) klasicizmus	rozum	harmónia	vzor v antike	láska ↔ povinnosť	nízke, vysoké
b) romantizmus	cit	kontrast	ľudová slovesnosť	jednotlivec ↔ spoločnosť	ľudové žánre

Vedúcimi filozofmi obdobia boli

- Hegel idealizmus
- Herder vývoj ľudstva k humanite na čele so slovanskými národmi

FRANCÚZSKA LITERATÚRA

- Jean Jacques Rousseau preromantizmus
- Victor Hugo romantizmus

JEAN JACQUES ROUSSEAU

môže byť na základe svojich diel zaradený do dvoch literárnych období

- a) osvietenstvo – Encyklopédia, Rozprava o nerovnosti, Emil alebo o výchove
- b) preromantizmus – Júlia alebo Nová Heloisa

Rousseauovou základnou filozofiou bolo, že človek je v podstate dobrý, ale spoločnosť ho pokazila.

- Spoločenská zmluva ľud má byť nositeľom moci, viedlo k Francúzskej revolúcii
- Rozprava o nerovnosti príčinou rozdielov a konfliktov medzi ľuďmi je súkromné vlastníctvo
- Emil alebo O výchove pedagogické dielo o rodinnej a materskej výchove v prírode

Román Júlia alebo Nová Heloisa sa považuje za vrcholné dielo európskeho preromantizmu (sentimentalizmu). Rozpráva príbeh lásky šľachtickej dievčiny Júlie a jej učiteľa cez listy.

VICTOR HUGO

na základe rozdielnej politickej orientácie svojich rodičov sa pohyboval najprv pri royalizme, neskôr republikanizme. Počas vlády Napoleona III. odišiel do exilu, kde prežil svoje najtvorivejšie obdobie. Po návrate sa mu dostalo uznania a bol pochovaný v Pantheone spolu s najslávnejšími Francúzmi.

Zakladateľ francúzskeho romantizmu napísal básnické zbierky, drámy i romány.

- poézia
 - Kontemplácie
 - Legenda vekov plynutie vekov
- dráma
 - Predhovor k dráme Cromwell manifest romantizmu, žiada slobodu umenia
 - Hernani
 - Ruy Blas
- próza
 - Chrám Matky Božej v Paríži
 - Bedári
 - Robotníci mora nenaplnená láska chudobného rybára ho vedie k samovražde
 - Deväťdesiattri viera v lepšiu budúcnosť, z prostredia Revolúcie

CHRÁM MATKY BOŽEJ V PARÍŽI

je historický román z prostredia stredovekého Paríža, ktorý okrem osudov hlavných postáv verne opisuje vtedajšie mesto a život jeho spoločenských vrstiev. Založený je na harmónii kontrastov.

- krása Esmeraldy ↔ ohyzdnosť Quasimoda
- Quasimodova duša ↔ Quasimodov výzor
- Phoebusova duša ↔ Phoebusov výzor
- Quasimodova láska ↔ Esmeraldina lútosť
- Frollova láska ↔ Esmeraldin strach

- Esmeraldina láska ↔ Phoebova zábavka
- kňaz Frollo ↔ netvor Frollo
- Frollova láska ↔ Quasimodova láska
- parížska chudoba ↔ veľkoleposť Paríža
- Frollova viera ↔ Frollov záujem o vedu

Ústredný dej románu sa točí okolo výnimočne krásnej cigánky Esmeraldy, o ktorú sa uchádzajú traja muži.

• Quasimodo	škaredý zvonár	vychovaný Frollom, zaľúbi sa do Esmeraldy a chráni ju
• Esmeralda	pekná cigánka	mravná, miluje Phoeba a odmieta Frolla
• Claude Frollo	kňaz Chrámu	pod vplyvom vášnivej lásky k Esmeralde sa mení na netvora
• Phoebus	pekný kapitán	ľahkovážny a namyslený
• Pierre Gringoire	mystériopisec	neúspešný spisovateľ sprevádzajúci dej

Po neúspechu svojej hry, kde diváci si zvolia Quasimoda za Kráľa Bláznov, sa Gringoire túla parížom a dostane sa na Dvor divov, kde ho pred obesením zachráni Esmeralda formálnym manželstvom. Quasimodo je pranierovaný za pokus o Esmeraldin únos, sama Esmeralda mu pritom pomôže pohárom vody. Frollo na stretnutí Esmeraldy s jej záchrancom Phoebom svojho soka v láske „zabije“ – Phoebus ale prežije – a za vraždu po mučení odsúdiť Esmeraldu na smrť. Zachráni ju Quasimodo azylom Chrámu, Esmeralda sa ho prestane báť. Frollo jej dáva na výber medzi sebou a vydaním spravodlivosti, Esmeralda volí šibenicu. Pred smrťou ešte nájde svoju matku v pustovníčke z Myšej diery. Quasimodo zhodí šialene sa smejúceho Frolla zo strechy Chrámu a umiera od žiaľu pri Esmeralde.

Hlavná dejová línia je dopĺňaná viacerými odbočeniami a opismi, ktoré predstavujú vstupujúce realistické prvky v Hugovom románe.

- romantizmus – sentimentalizmus, titanizmus, čiernobiele postavy, Quasimodo umiera
- realizmus – opis Paríža a katedrály Notre-Dame, kníhtlač, architektúra, súdnictvo, spoločenské vrstvy

BEDÁRI

sú päťdielna románová skladba o duševnej premene trestanca, ktorý začne pomáhať ľuďom.

• Jean Valjean	galejník	odsúdený na galeje, po čase utečie a pokračuje v krádeži u Myriela
• biskup Myriel	kňaz	zachráni Jeana tým, že mu ukradnuté veci daruje a spustí jeho prerod
• Madelaine	Jean Valjean	nové meno, pod ktorým žije slušný život ako starosta mestečka
• Fantina	chudobná	pred smrťou žiada Madelaina o ochranu dcéry Cosetty
• Cosette	dcéra Fantiny	uteká spolu s Madelainom pred Javertom, vezme si Mária
• Mário	Cosettin milý	odvráti sa od Madelaineho, no tesne pred jeho smrťou sa k nemu vráti
• Javert	komisár	Madelaine mu zachráni život a tak ho nedokáže zatknúť a zabije sa

Bedári, podobne ako Chrám Matky Božej v Paríži, pripája k romantickým prvkom aj znaky realizmu. Všíma si odvrátenú tvár Paríža a spoločenské nedostatky, ktoré mladého Jeana Valjeana prinútili krahnúť.

NEMECKÁ LITERATÚRA

vychádzala z revolučného literárneho hnutia Sturm und Drang (nem. Sturm – búrka, Drang – vzdor). Jeho členovia viedli živelnú revoltu, búrili sa proti klasicizmu, osvietenstvu, feudalizmu, absolutizmu, racionalizmu a pravidlám.

- Johann Wolfgang Goethe preromantizmus
- Friedrich Schiller preromantizmus
- Johann Gottfried Herder Myšlienky k filozofii dejín ľudstva – vývoj ľudstva k humanizmu
- Heinrich Heine kritika sociálnej nerovnosti, zaostalosti a nacionalizmu
- Novalis Hymny noci – zbierka básní
- Jakub a Wilhelm Grimm rozprávky ľudovej slovesnosti

JOHANN WOLFGANG GOETHE

sa ako študent práva sprvoti zoznámil s Herderom a jeho hnutím Sturm und Drang. Neskôr toto búrlivé obdobie prekonal a oslavoval francúzsku revolúciu.

- Prométeus óda na ľudské sily a schopnosti, protest proti feudalizmu a absolutizmu
- Utrpenie mladého Werthera sentimentálny román

V roku 1775 odišiel do Weimaru, kde sa spriatelil s Friedrichom Schillerom a stal sa ministrom. Jeho reformy však neboli pochopené, reakciou na čo sú Goetheho drámy.

- Ifigénia v Tauride nadväzuje na antiku
- Torquato Tasso o nepochopenom talianskom básnikovi
- Egmont o veliteľovi z holandskej buržoáznej revolúcie proti Španielom
- Faust tragédia o ľudskej existencii

UTRPENIE MLADÉHO WERTHERA

je sentimentálny román podmienený nešťastnou autorovu láskou k Charlotte Buffovej, ktorý mu priniesol celosvetové uznanie.

- Werther autor vášnivo sa zamiluje do Lotte, neúspech rieši samovraždou
- Lotte Albertova žena zostáva verná svojmu snúbencovi a neskôr mužovi
- Albert Lottin muž

Werther svoj citový i karéerný neúspech, konflikt so spoločnosťou rieši samovraždou. Dielo je napísané formou listov v ja-rozprávání, iba koniec je v tretej osobe od fiktívneho vydavateľa a budí tak dojem skutočnosti.

FAUST

je veršovaná tragédia v 2 častiach inšpirovaná stredovekou povestou o učencovi Faustovi, ktorý zapredal dušu diablu k získaniu lieku všepoznania a dokonalosti.

- Faust učenc z predá dušu diablu, ak bude s jeho službami spokojný
- Mefistofeles diabol zoznámi Fausta s Margarétkou, uvedie ho do spoločnosti a k cisárovi

- Margarétka 1. žena umiera v žalári za podiel na smrti ich dieťaťa
- Helena 2. žena zabitá Mefistofelom

Po Heleninej smrti Faust žiada od cisára územie, ktoré sa mu podarí zúrodniť a zamestnať na ňom ľudí. V uskutočnení tohto sna nachádza zmysel svojho života a keď umrie, jeho duša nepatrí Mefistofelovi, pretože je zachránená pomáhaním iným.

Dielo čerpá z minulosti, využíva kontrasty (staroba – mladosť, láska – sklamanie, veda – temná mágia) a titanizmus – znaky romantizmu.

FRIEDRICH SCHILLER

sa pôvodne chcel stať kňazom, otec ho však poslal do kasární. Tam sa zoznámil s dielami francúzskych osvietenecov a nadchol sa ideálmi slobody.

Schillerove najznámejšie diela sú všetko drámy:

- Zbojníci dráma odpor voči tyranii a bezpráviu
- Úklady a láska tragédia odpor voči feudalizmu
- Maria Stuartová dráma historická hra
- Panna Orleánska dráma historická hra
- William Tell veršovaná dráma švajčiarska stredoveká legenda

Zbojníci je dráma o dvoch bratoch: Karolovi a Franzovi. Mladší Franz ohovára staršieho pred otcom, aby získal majetok a bratovu milú. Karol sa stáva vodcom zbojníkov, po smrti oboch príbuzných si však uvedomuje opodstatnenosť svetských zákonov, vydáva sa súdu a umiera. Nezvládol rozpor medzi snom a skutočnosťou.

Úklady a láska je tragédia o láske ministrovho syna Ferdinanda a dcéry Luisy chudobného muzikanta Millera. Minister a jeho tajomník Wurm svojimi intrigami dosiahnu ich znepriatelenie, bývalí partneri sa však pred smrťou dozvedia pravdu. Intrigáni sú usvedčení.

WILLIAM TELL

je veršovaná dráma opisujúca boj švajčiarskeho obyvateľstva proti Habsburgovcom v 14. storočí.

- William Tell vodca ľudu neuctí si vystavený klobúk symbolizujúci nadvládu Nemcov
- Gessler miestodržiteľ donúti Williama zostreliť jablko zo synovej hlavy, potom ho uväzní

Williamovi sa z väzenia podarí ujsť, zabiť Gesslera a vyvolať národné povstanie. Úlohou hry v čase jej napísania bolo vyburcovať Nemcov proti Napoleonovej nadvláde.

HEINRICH HEINE

vo svojich dielach ostro kritizoval sociálnu nerovnosť, zaostalosť a nacionalizmus.

- Kniha piesní zbierka básní, napr. skladba Lorelei
- Nemecko-Zimná rozprávka satira na šľachtu, feudalizmus
- Obrazy z ciest, Sliezski tkáči, Zámocká legenda kritické fejtóny

ANGLICKÁ LITERATÚRA

- George Gordon Byron Childe Haroldova púť, Don Juan, Chillonský väzeň
- Percy Bysshe Shelley Odpútaný Prometheus
- Walter Scott historická próza zo škótskeho prostredia

GEORGE GORDON BYRON

pochádzal z aristokratickej rodiny, jeho rodičia ale boli pohnutého charakteru. Mal prudkú, búrlivú povahu, väčšinu života strávil v cudzine. Do literatúry priniesol byronizmus, byronovského hrdinu a byronovskú poviedku.

- byronizmus – spor osamoteného hrdinu so svetom za slobodu, proti tyranom a spleenu (svetabôľu)
- byronovský hrdina – pútnik, väzeň, outsider vystupujúci ako osamelý titán v nerovnom boji so svetom
- byronovská (básnická) poviedka – lyrickoepický veršovaný útvar s búrliváckym hrdinom

Napísal viacero básnických skladieb, najvýznamnejšie sú

- Childe Haroldova púť lyrickoepická skladba, autobiografická báseň o putovaní Európou
- Don Juan satira na anglickú spoločnosť
- Chillonský väzeň oslobodenému väzňovi sa cnie za väzením; o túžbe Švajčiarov za slobodou

CHILDE HAROLDOVA PÚŤ

je lyrickoepická skladba skladajúca sa z venovania (ianthe) a 4 spevov, založená na autorovom putovaní Európou.

- 1.) Portugalsko, Španielsko za Napoleona – všima si krajinu, pamiatky, ľudí, tradície, udalosti
- 2.) Grécko – antické vykopávky
- 3.) Waterloo, Švajčiarsko – autor stratil ženu a dcéru
- 4.) Taliansko – spomína na umelcov Benátok, Ríma, Florencie a iných miest

Prvé dva spevy sú opismi, záznamami z ciest, tretí a štvrtý vyjadruje básnikove pocity a skúsenosti. Použitá je rýmová schéma ABABBCBCC.

PERCY BYSSHE SHELLEY

mal pokrokové názory, pomáhal Írom v ich národnom odboji a bol priekopníkom titanizmu v romantickej literatúre.

ODPÚTANÝ PROMETEUS

je filozofická, lyrická veršovaná dráma nadväzujúca na antický motív Prometea. Autor však bájný príbeh mierne pozmenil, Prometheus sa nepodriaďuje Diovej (Jupiterovej) vôli.

- Prometheus trpiteľ trpí prikovaný pri skale, s podporou bájných bytostí sa ale nepoddáva
- Jupiter boh zla trestá Prometea, je však napokon zosadený mytologickými bytosťami
- Herkules hrdina oslobodí Prometea zo skaly

Dráma vyjadruje autorovo presvedčenie o nevyhnutnom páde tyranov a konečnom oslobodení ľudstva.

RUSKÁ LITERATÚRA

- Alexander Sergejevič Puškin
- Michal Jurjevič Lermontov

ALEXANDER SERGEJEVIČ PUŠKIN

bol básnik a zakladateľ modernej ruskej prózy. Pochádzal z aristokratickej rodiny, napriek tomu bol proti cárizmu a podporil povstanie Dekabristov v roku 1825, za čo bol poslaný do vyhnanstva.

- Na Sibír báseň venovaná Dekabristom
- Kaukazský zajatec poéma vydedenci v kontraste s krásnou prírodou (z vyhnanstva)
- Cigáni poéma
- Bachčisarajská fontána poéma
- Poltava poéma bitka medzi Petrom I. a švédskym Karolom VII. pri Poltave
- Medený jazdec poéma reformy a boje Petra I.
- Eugen Onegin veršovaný román
- Piková dáma poviedka
- Kapitánova dcéra historická povesť
- Boris Godunov historická tragédia boj Godunova a Lžidimitrija o trón

BACHČISARAJSKÁ FONTÁNA

vychádza z legendy o unesenej poľskej kňažnej do krymského chánstva začiatkom 50. rokov 18. storočia.

- chán Girej turecký chán po Márinej smrti dal postaviť fontánu pripomínajúcu jej slzy
- Mária Potocká krásna kňažná unesená Girejom do jeho háremu, veľmi smúti a umiera

Znaky romantizmu: cit, výnimočná postava Márie, čerpanie z ľudovej slovesnosti

CIGÁNI

je dielo, ktoré Puškin spolu s Kaukazským zajatcom napísal vo vyhnanstve. V oboch zobrazuje spoločenských vydedencov v kontraste s krásnou ruskou prírodou.

- Aleko znudený šľachtic hľadá slobodu v cigánskom tábore a zaľúbi sa do Zemfíry
- Zemfíra krásna cigánka po chvíli prestane ľúbiť Aleka a nájde si mladého cigána

Alek sa sťažuje na Zemfírinu správanie u jej otca, ten však odpovedá podobným vlastným príbehom. Rozhodne sa preto pre pomstu a zabije Zemfíru spolu s jej novým partnerom. Cigáni potom Aleka vyženú.

Znaky romantizmu: cit, rozprávanie o minulosti, rozpor medzi snom a skutočnosťou, výnimočné postavy (Aleko idúci do cigánskeho tábora a Zemfíra zomierajúca pre lásku)

EUGEN ONEGIN

napísaný vo veršoch je filozoficko-spoločenský ľúbostný román považovaný za vrchol ruského romantizmu.

- Eugen Onegin znudený šľachtic typ zbytočného človeka, hľadá zmysel života
- Lenský básnik privádza Eugena do domu svojej snúbenice Oľgy
- Oľga Lenského snúbenica nechá si dvoriť Eugenom
- Tatiana Olgina sestra zamiluje sa do Eugena, ten ju ale odmieta a pouča

Lenský vyzve Eugena na súboj o Oľgu, v ktorom je zabitý. Onegin odchádza cestovať, nastáva jeho čiastočný prerod a keď stretne po návrate do mesta Tatianu, chce sa k nej vrátiť. Ona je ale už medzitým vydatá a Eugena odmieta. Ten tak stráca zmysel života.

Panoramatický pohľad na ruskú spoločnosť vnáša do diela znaky realizmu.

PIKOVÁ DÁMA

je poviedka, novela romantického a sociálneho charakteru.

- Herman kartár cez predsieranú lásku k Lizavete sa snaží dostať ku grófke
- Lizaveta Ivanovna chovanica spoločnica, slúžka starej grófky
- Anna Fedorovna grófka pozná víťaznú trojkombináciu kariet (3, 7, A)

Herman žiada od grófky kombináciu, keď odmieta vystraší ju pištoľou a ona umiera. Jej duch mu však žiadané karty prezradí. Pri vsadení na 3 a 7 vyhrá veľké čiastky, po tretíkrát mu ale príde piková dáma, ktorá naňho žmurkne a Herman sa zblázni.

KAPITÁNOVA DCÉRA

je historická povesť, dobrodružný príbeh z obdobia Pugačovho roľníckeho povstania v 18. storočí. Autor napriek porážke a poprave Pugačova sympatizuje s jeho hnutím, ktoré bojovalo za spravodlivosť a slobodu.

MICHAL JURJEVIČ LERMONTOV

- Démon zlo sa rodí z bezmocnosti dobra
- Hrdina našich čias cynický Pečorin nenachádza zmysel života, je „zbytočný človek“

POĽSKÁ LITERATÚRA

je spojená s národným bojom za samostatnosť, ktorého duchovným vodcom bol Adam Mickiewicz.

ADAM MICKIEWICZ

po odhalení jeho účasti v tajnom národnooslobodzovacom spolku bol poslaný do vyhnanstva do Ruska. Neskôr emigroval do Paríža.

- Óda na mladosť óda počas štúdia oslava mládeže, idey tajného spolku
- Konrad Wallenrod historický epos vo vyhnanstve boj Litovčanov s Nemcami za slobodu
- Pán Tadeáš národný epos v Paríži obraz poľskej spoločnosti

KONRAD WALLENROD

je historický epos, ktorého hlavnou myšlienkou je povinnosť národného hrdinu prevziať za tento národ zodpovednosť a v boji za jeho záchranu či oslobodenie použiť ľubovoľné prostriedky.

Hrdina podrobeného litovského národa Wallenrod si pomocou pretvárinky získava dôveru nemeckých križiakov. Stane sa ich veliteľom a posielal ich do záhuby, sám pritom ale tragicky skonáva.

PÁN TADEÁŠ

je národný epos rozprávajúci súboj dvoch šľachtických rodín o starý zámok, ktorý končí láskou pána Tadeáša a Zošky spolu so zomknutím sa proti spoločnému ruskému nepriateľovi. Dielo popritom podáva obraz poľskej spoločnosti, vyzdvihuje jej tradície.

MAĎARSKÁ LITERATÚRA

Sándor Petöfi bol básnik z chudobnej rodiny, jeho matka bola Slovenka. Počas revolúcie v roku 1848 sa stal vodcom mládeže a v boji aj zomrel. Písal vlasteneckú, revolučnú a ľúbostnú lyriku.

- Víťaz Janko veršovaná rozprávka Janko putuje ríšou rozprávok, oživí svoju milú Ilušku
- Obeste kráľov! revolučná báseň
- Apoštol epická skladba nenávisť k tyranii, končí atentátom na kráľa ako predzvesť zmien

ČESKÁ LITERATÚRA

- Josef Kajetán Tyl hra Fidlovačka s piesňou Kde domov můj, hra Strakonický dudák
- Karel Jaromír Erben Kytice
- Karel Hynek Mácha Máj
- Božena Němcová Babička

KAREL JAROMÍR ERBEN

bol nazývaný romantikom zmierenia. Okrem literatúry sa venoval aj vede a zberateľstvu.

Kytice je zbierka 13 básni, predovšetkým balád. Čerpá z ľudovej slovesnosti a využíva gradáciu.

- Vodník dievčina sa musí vydať za vodníka a keď odmietne žiť vo vode, vodník zabije ich syna
- Svadobné šaty

KAREL HYNEK MÁCHA

študoval právo, umrel však predčasne na následky choroby tesne pred svadbou s matkou svojho syna Lori. S Byronovou tvorbou ho spája rozpor medzi jednotlivcom a osudom, snom a skutočnosťou. V kontraste s Erbenom bol romantikom revolty a odporu.

- Cikáni román o vydedencoch spoločnosti, romantický motív lásky a otcovraždy
- Máj lyricko-epická skladba

MÁJ

je lyricko-epická skladba skladajúca sa z predspevu, 4 spevov a 2 intermezz.

- Vilém vodca zbojníkov vyhnaný otcom, nevedomky ho zabil keď dvoril Jarmile, vodca zbojníkov
- Jarmila Vilémova milá zabije sa keď sa dozvie o Vilémovom osude

*Byl pozdní večer – první máj –
večerní máj – byl lásky čas.
Hrdliččin zval ku lásce hlas,
kde borový zaváněl háj.*

- 1. spev Jarmila sa pri jazere dozvedá od posla o chystanej Vilémovej poprave a utopí sa
- 2. spev Vilém vo väzení rozmýšľa nad svojou minulosťou a uvažuje o smrti
- 1. intermezzo zbor duchov a príroda sa pripravujú na popravu a vystrojenie pohrebu
- 3. spev v kontraste s krásnym ránom a prírodou je Vilém popravený za otcovraždu
- 2. intermezzo Vilémovi druhovia nariekajú nad smrťou svojho vodcu
- 4. spev o rok v máji básnik Hynek prichádza na miesto popravy a stotožňuje sa s Vilémom

Máj je dielo rozoberajúce otázku cti, viny a trestu, panskej nespravodlivosti a násilia voči ľudu na pozadí krásnej jarnej prírody. Kontrast jej nádhery a smrti je základom skladby.

Skladba sa v mnohom podobá Smrti Jánošíkovej od Jána Bottu. Obaja hlavní hrdinovia bojujú voči panskej vrchnosti a sú za to odsúdení na smrť. Zatiaľ čo Jánošík končí alegoricky (svadbou s kráľovnou víl), Vilém realisticky umiera na popravisku.

BOŽENA NĚMCOVÁ

prežila svoje detstvo v Ratibořiciach, kde na ňu vplývala najmä jej babička. V tvorivom období sa stretávala aj so slovenskými Štúrovcami, mala blízky vzťah k ľudu.

- Slovenské pohádky a pověsti zbierka slovenských ľudových rozprávok
- Pohorská vesnice sociálno-utopistické dielo o ľudomilej šľachte
- V zámku a podzámčí konfrontácia panského a podhradského života
- Babička

BABIČKA

s podtitulom Obrazy venkovského života sa svojim rozsahom blíži románu, neobsahuje však žiaden konflikt ani súvislý dej. Jedná sa o zobrazenie vidieckej existencie so všetkými komponentami, autorka čerpá zo spomienok na svoje detstvo. Babička je silne idealizovaná postava stelesňujúca životodarnú silu ľudu, harmonickú osobnosť.

SLOVENSKÝ PRE- A ROMANTIZMUS

sa spája s treťou fázou slovenského národného obrodenia. Tej predchádzali sedliacke vzbury 30. rokov, revolučné hnutie a kríza feudalizmu v Uhorsku. Na čele povstania stála stredná šľachta a zemanstvo, pretože v Uhorsku nebola silná buržoázia.

Uhorské národnooslobodzovacie snahy viedol silný maďarizátor Lajos Kossuth, ktorý žiadal používanie maďarčiny na celom území Uhorska, vrátane Slovenska. Ocitli sme sa tak pod dvojitým útlakom.

- 1.) národnostný maďarský
- 2.) hospodársky rakúsky

ŠTÚROVCI V NÁRODNOM HNUTÍ

sa organizovali na Evanjelickom lýceu v Bratislave.

1829 – SPOLOČNOSŤ ČESKO-SLOVANSKÁ

bola založená na Evanjelickom lýceu v Bratislave ako študentský samovzdelávací spolok. Jej zakladateľmi boli

- Karol Štúr
- Samo Chalupka

Príchodom Ľudovíta Štúra na lýceum sa program spolku zmenil, začal sa zaoberať predovšetkým národnou a politickou problematikou.

24. 4. 1836 – VYCHÁDZKA NA DEVÍN

predstavovala akúsi oslavu významných historických udalostí v dejinách Slovanov. Štúrovci na znak svojej vernosti slovanstvu prijali k svojmu krstnému aj symbolické slovenské meno.

- Ľudovít Štúr – Velislav
- Jozef Hurban – Miloslav

Napriek tomu, že udalosť bola dôkladne utajovaná, dodatočne sa o nej vláda zrejme dozvedela a preto zakázala akékoľvek stretnutia a spolky. V roku 1837 Spoločnosť česko-slovanská zaniká, Štúrovci ale pôsobia naďalej na Katedre reči a literatúry česko-slovanskej. Jej vedúcim bol profesor Palkovič, jeho zástupcom sa po návrate zo štúdií v Halle stal práve Ľudovít Štúr.

1843 – KODIFIKÁCIA SLOVENČINY

Začiatkom roka Štúr v okruhu svojich priateľov deklaroval potrebu zjednotenia katolíkov a evanjelikov na základe spoločného jazyka. Malo sa tak stať na pôde nadkonfesného spolku Tatrin.

11. júla 1843 sa Štúr, Hurban a Michal Hodža stretli na Hurbanovej fare v Hlbokom a dohodli sa na uzákonení novej slovenčiny na základe stredoslovenského nárečia s použitím fonetického pravopisu. 17. júla so svojím zámerom oboznámili aj autoritu spomedzi bernolákovcov Jána Hollého, ktorý ich konanie schválil.

V novom spisovnom jazyku potom vyšli ako prvé

- Janko Kráľ: Duma bratislavská
- almanach Nitra

Nie všetci však nový jazyk prijali. Medzi Jánom Kollárom a štúrovcami prišlo k výmene názorov cez ich diela.

- Ján Kollár: Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky
- Ľudovít Štúr: Hlas proti hlavom
- Michal Hodža: Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo

1843 – ODCHOD Z KATEDRY

Ľudovít Štúr sa na Katedre venoval vlasteneckým aktivitám, ktoré prenášal aj do svojich prednášok. V roku 1843 bol preto odvolaný zo svojej funkcie.

Jeho stúpenci potom demonštratívne odišli z Bratislavy do Levoče. Jedným z nich bol Janko Matúška, ktorý vtedy zložil báseň Nad Tatrou sa blýska. Spolu s melódiou z ľudovej piesne Kopala studienku tvorí našu súčasnú štátnu hymnu.

10. MÁJ 1848 – ŽIADOSTI SLOVENSKEHO NÁRODA

boli vyhlásené v Liptovskom Mikuláši, verejne ich predniesol František Palacký o deň neskôr. Ich autormi boli Štúr, Hurban a Hodža. 12. mája bol na nich ako vlastizradcov vydaný zatykač a museli opustiť Slovensko, uchýlili sa v Česku.

- uznanie existencie slovenského národa
- vlastný snem, konštitučné slobody
- úplné zrušenie poddanstva a avicity pôdy
- úradný jazyk slovenčina

JÚN 1848 – VŠESLOVANSKÝ ZJAZD

sa konal po prvýkrát, a to v Prahe. Zúčastnili sa na ňom prenasledovaní Štúrovci, medzi nimi i František Palacký, ktorý predniesol myšlienku austroslavizmu. Podľa nej Slovania mali vytvoriť autonómny celok v rámci rakúskej monarchie pod vládou Habsburgovcov.

V tomto duchu sa začnú organizovať slovenské dobrovoľnícke výpravy, ktoré spolu s Habsburgovcami porazia Maďarov pri Világosi. Nový rakúsky cisár František Jozef I. však Slovákom dá len neurčité sľuby, ktoré za nasledujúcej éry Bachovho absolutizmu nebudú splnené.

ZNAKY PREROMANTICKEJ A ROMANTICKEJ LITERATÚRY

- 1.) láska k vlasti
- 2.) slovanský humanizmus
- 3.) zdôrazňovanie a čerpanie z ľudovej slovesnosti
- 4.) snaha o priblíženie sa ľudu (hovorová reč, ľudová slovesnosť)

- 5.) žiadna imitácia (antiky či západu)
- 6.) odmietanie individualizmu a titanizmu (okrem Janka Kráľa)
- 7.) obrana národa a jazyka
- 8.) dominuje lyrika (balady), potom povesti, rozprávky, prózy z bežného života
- 9.) nové žánre: дума, krakoviak

KAROL KUZMÁNYI

bol prvým podpredsedom Matice Slovenskej a ako evanjelik spolu s prvým predsedom, katolíckym biskupom Štefanom Moyzesom, symbolizovali nadkonfesnú jednotu národa.

Kuzmányi je jediným slovenským predstaviteľom preromantizmu, v jeho dielach sa teda okrem znakov nastupujúceho romantizmu objavujú aj prvky klasicizmu.

- Běla idylický epos
- Ladislav preromantický román
- Kto za pravdu horí hymnická pieseň napísaná v roku 1848
- Hronka časopis články o romantickej estetike

Běla je idylický epos napísaný časomierou, ktorý zobrazuje ideálny život národne uvedomelých mešťanov na pozadí lásky dcéry učiteľa Běly a vzdelaného slovenského obchodníka Milnova.

Ladislav je preromantický román, ktorý je tvorený sentimentálnou zápletkou a cestopisom.

- Ladislav pokrokový zeman pred svadbou s Hankou sa na otcovu radu vydáva na cesty po Európe
- Hanka Ladislavova milá krátko po svadbe umiera

Časti opisujúce Ladislavove cestovanie tvoria úvahovú zložku románu, v ktorom autor obhaja slovenčinu.

ĽUDOVÍT ŠTÚR

sa narodil v roku 1815 v Uhrovci do rodiny učiteľa. Študoval v Rábe, na Evanjelickom lýceu v Bratislave, neskôr na univerzite v Halle, kde sa zoznámil s filozofiou Herdera a Hegela a upevnil si svoje národné cítenie. Po návrate pôsobil ako zástupca profesora Palkoviča na Katedre reči a literatúry česko-slovenskej.

Počas svojho života bol Štúr aktívny v mnohých oblastiach.

- tvorca romantickej generácie
- romantický básnik Dumki večerní, Spevy a piesne
- jazykovedec Nárečia slovenskuo..., Náuka reči slovenskej
- novinár Slovenskje národňje novini s literárnou prílohou Orol tatranský
- politik poslanec Uhorského snemu, Žiadosti slovenského národa

V roku 1847 sa s pomocou rodiny Ostrolúckych stal zástupcom mesta Zvolen v Uhorskom sneme. Po porážke revolúcie žil pod policajným dozorom v Modre. Umrel v roku 1856 na následky zranenia pri poľovačke.

JAZYKOVEDNÉ DIELA

- 1843 Nárečia slovensko alebo potreba písania v tomto nárečí – zdôvodnenie kodifikácie
- 1846 Náuka reči slovenskej – gramatika

BÁSNICKÁ TVORBA

- Dumki večerní romantická osobná a reflexívna lyrika zo študentských čias
- Spevy a piesne elegické básne

Dumki večerní obsahujú básen Rozžehnaní venovanú Márii Pospíšilovej, v ktorej Štúr vysvetľuje svoju oddanosť národu a teda dôvod, prečo sa neožení.

SLOVANSTVO A SVET V BUDÚCNOSTI

je Štúrov filozoficko-politický testament, ktorý vyšiel až po jeho smrti v ruskom preklade z nemčiny. Slovenského prekladu sa dočkal až v roku 1994.

- sklamanie z výsledku revolúcie
- viera v oslobodenie slovanských národov cárskym Ruskom

SAMO CHALUPKA

je mladší brat známeho dramatika Jána Chalupku. Považovaný za najstaršieho štúrovca, bol spoluzakladateľom Spoločnosti česko-slovenskej a bojoval v poľskom povstaní roku 1830. Po zranení sa na zvyšok života stal kňazom vo svojom rodnom meste – Hornej Lehote.

Básnická tvorba Sama Chalupku je charakteristická znakmi:

- spočiatku písal biblickou češtinou, potom prešiel na štúrovskú slovenčinu
- básnik priestoru
- monumentalizmus
- vatra ako symbol slobody

Spevy – lyrické básne, ktoré vychádzali v časopisoch.

JÁNOŠÍKOVSKÁ (PROTIFEUDÁLNA) TEMATIKA

- Likavský väzeň uväznený Jánošík, kolektívny hrdina, verí vo svoje oslobodenie
- Kráľohoľská 12 slovenskí junáci bojujúci za národnú slobodu
- Junák hrdinský boj Jánošíkovcov, všetci padnú

PROTITURECKÁ TEMATIKA

- Boj pri Jelšave
- Turčín Poničan
- Branko

Turčín Poničan je veršovaná povesť čerpajúca z ľudovej slovesnosti. Slovenská žena je unesená do Turecka, v únoscovi spoznáva svojho odlúčeného syna. Ten ju žiada, aby ostala pri ňom a vnúčati, matka ale uprednostňuje patriotizmus pred prepychom a materinským citom – vracia sa do vlasti.

Branko je veršovaná povesť o idealizovanom zbojníkovi Brankovi, ktorému Turci zajali ženu a deti. Popri úteku pred pandúrmami rozpráva svoj príbeh, až kým nie je chytený do pasce pri Brezne. Autor týmto dielom (ako aj ostatnými) vyzýva Slovákov, aby sa vzbúrili proti svojim utláčateľom. Na Chalupkovom náhrobnom kameni je epitaf – úryvok z Branka:

*Pravde žil som, krivdu bil som –
Verne národ môj ľúbil som.*

MOR HO!

je hrdinská epická báseň, najvýznamnejšie autorovo dielo. Námet čerpá zo Šafárikových Dejín slovenskej reči a literatúry, kde je opísané vtrhnutie rímskeho cisára Constantina do Panónie v roku 358 a porazenie odboja kmeňa Lemiakov. Chalupka ich premenil v Slovákov a prisúdil im ideálne vlastnosti.

- junáci prinášajú mierové posolstvo, keď je odmietnuté, s pokrikom „Mor ho!“ idú do boja
- cisár pyšne neuznáva slobodu junákov, čo vyvolá boj

Cisárske vojská v obrovskej presile napokon junákov porazia, cisár si však pri pohľade na svojich mŕtvych vojakov uvedomí svoju morálnu prehru (a víťazstvo Slovákov).

A ty, mor ho! – hoj, mor ho! detvo môjho rodu, výzva na boj proti utláčateľom
kto kradmou rukou siahne na tvoju slobodu:
A čo i tam dušu dáš v tom boji divokom:
Mor ty len, a voľ nebyť, ako byť otrokom. v boji za slobodu autor pozná len víťazstvo alebo smrť

V prenesenom význame sú slovenskí junáci kolektívnym hrdinom symbolizujúcim slovenský ľud, cisár predstavuje Maďarov.

Dynamickosť básne je docielená napríklad lyrickými skratkami, využité sú mnohé ďalšie básnické prostriedky.

- lyrické skratky *zleteli orly z Tatier, tiahnu na podolia*
- hyperboly *Zem dupotom a nebo rykom sa otriasa*
- symboly Tatry, Dunaj
- prirovnania *rastom sú ako jedle, pevní ani skala*
- synekdochy *Slovan nečítava vrahov na bojišti*
- zvukomaľby *Duní Dunaj a luna za lunou sa valí*
- metafory
- epitetá
- zdrobneniny

Použitý je 13-slabičný verš v sylabickom veršovom systéme.

JANKO KRÁĽ

prezývaný aj „divný Janko“, bol najromantickejší, najbúrlivejší a najradikálnejší zo Štúrovcov. Študoval v Kežmarku, Levoči a Bratislave, kde naňho zapôsobil Ľudovít Štúr. Keď toho prepustili z Katedry, Janko Kráľ opustil Bratislavu a odišiel do Levoče. Spolu s Jánom Rotaridesom bol zatknutý za burcovanie ľudu, po prepustení sa pridal k dobrovoľníkom bojujúcim s Habsburgovcami. Po porážke revolúcie sa stiahol z verejného života.

Janko Kráľ sa ako jediný spomedzi slovenských romantických autorov priblížil európskemu romantizmu, v jeho dielach sa vyskytujú prvky titanizmu a mesianizmu (viery v spasenie ľudstva). Spojením osobného zážitku s osudom národa položil základy modernej slovenskej reflexívnej a revolučnej lyriky.

LYRIKA

- Duma Bratislavská odchod z Evanjelického lýcea do Levoče, optimistický vzývavý záver
- Orol mládenec opustí matku a bojuje, kým nezahynie
- Orol vták lepšie umrieť ako žiť v neslobode (orol = sloboda)
- Krajinská pieseň víťanie revolúcie
- Jarná pieseň báseň o slobode, výzva k boju o ňu
- Šahy pesimistický, tragický pohľad na výsledok revolúcie
- Dráma sveta cyklus reflexívnych a filozofických básní, zobrazenie utláčateľov
- Výlonky z Jánošíka ideovo najlepšie spracovanie Jánošíka

BALADY

čerpajú z bežného života, z ľudových povestí a povier – z Kollárových Národných spievanky a vlastnej zberateľskej činnosti. Zobrazujú ctenie ľudu. Využitie sú ľudový jazyk, gradiácia, príslovia a porekadlá.

- Zverbovaný hrdina Janko zrastený s ľuďom nachádza východisko v boji
- Skamenelý potrestanie nevery a porušenia prísahy
- Kríž a čiapka potrestanie roztopašnosti a zneuctenie hrobu
- Bezbožné dievky potrestanie privolávania diabla, dievky tak chceli získať ženíchov
- Pán v trní pán zošalie z vykonania zla, zapletie sa v trní a narieka – obžaloba zdieračov ľudu
- Kvet dievča je vydané za bohatého a starého vdovca, od žiaľu umiera

ZAKLIATA PANNA VO VÁHU A DIVNÝ JANKO

- 1.) úvod – úvahový, idylický obraz prírody (kontrast s Jankovým nepokojom); 13-slabičný verš AABB
- 2.) príbeh – akoby ho rozprávali ľudia; 6 až 7 slabičný verš ABCB
- 3.) epilóg – Janko splýva s prírodou; 13-slabičný verš

Dejová zápleťka balady vychádza z ľudovej povesti, povery opísanej v nasledujúcich veršoch:

*Na doline v širom poli,
na tej tichej vodičke,
povedajú starí ľudia
o zakliatej paničke.*

*A vraj práve na Vstúpenie,
keď odíde preč stríg zhon,
a keď tanec držia čerti,
tá panna vychádza von.*

*Ktorý šuhaj sa to vezme
šaty naopak si vziať
a doprostred Váhu skočiť,
že ju môže hneď odkliať.*

*A ten potom čokoľvek chce,
či to striebra, či zlata,
to mu všetko hneď vyplatí
tá panna už odkliata.*

Janko si nanešťastie zabudne vyvrátiť vrecká a tak v snahe o oslobodenie zakliatej panny umiera. Prométeovský hrdina Janko (symbol štúrovcov) umiera pri titanskom čine (záchrana panny symbolizujúcej Slovensko) pre rozpor medzi snom a skutočnosťou.

- a) romantizmus: citovosť, autoštylizácia, titanizmus, čerpanie z ľudovej slovesnosti, individualizmus, ilúzie
- b) realizmus: zobrazenie života, komplikovaný vzťah Janka a jeho rodičov

JÁN BOTTO

bol najmladší štúrovský básnik, vystupoval aj pod pseudonymom Ján Maginhradský. Zo všetkých autorov najdôslednejšie vychádzal z ľudovej slovesnosti.

Študoval v Levoči, kde sa zapájal do činnosti Francisciho Jednoty mládeže slovenskej. Počas jeho štúdia do mesta prišli aj odídenci z Bratislavy. Stal sa zememeračom a žil relatívne pokojným životom básnika.

Bottova tvorba sa často točila okolo témy zakliatosti Slovenska.

- Orol báseň, ľud čakajúci na oslobodenie
- Báj na Dunaji Slovensko ako zakliata krajina čaká na osloboditeľa, stane sa ním symbol Štúra
- Žltá ľalia balada
- Ctibor balada
- Margita a Besná balada
- Smrť Jánošíkova lyricko-epická skladba

BALADY

sú založené na rýchлом spáde, uplatňujú sa dialógy, skratkovitosť, gradácia napätia a zvukomalba. Prítomné sú tiež klasické znaky balady – pochmúrna nálada, smútok, tragický koniec. Hlavným motívom je boj za spravodlivosť.

Botto ich napísal po nesplnení sľubov rakúskeho cisárskeho dvora, pričom čerpal z ľudovej slovesnosti.

ŽLTÁ ĽALIA

- Adam manžel umiera, jeho duch si prichádza po nevernú Evičku
- Evička manželka poruší sľub vernosti za hrob

Evička v Adamovom náručí umiera a za trest je premenená na ľaliu, ktorú pichá okolorastúce trnie.

CTIBOR

je príbeh bezohľadného pána Beckova, ktorý usporiada poľovačku v nedeľu a je za to potrestaný.

MARGITA A BESNÁ

vychádza z povesti o pôvode dvoch skál vo Váhu, ktoré sú mimoriadne nebezpečné pre splavujúcich pltníkov.

- Margita pekná dcéra zhodená zo sklady do Váhu macochou, pretože odpúťavala nápadníkov
- Besná macocha pre výčitky svedomia sa z rovnakého miesta hodí do Váhu

SMRŤ JÁNOŠÍKOVA

je lyricko-epická skladba s dominujúcou lyrickou zložkou, ktorá odráža porážku revolúcie a smútok Štúrovcov. Inšpirovaná bola Máchovým Májom a ľudovou slovesnosťou.

Skladá sa z lyrického predspevu a deviatich nepomenovaných spevov:

- 1.) dvanásť zbojníkov sa dozvedá o Jánošíkovom zajatí, dohorieva vatra
- 2.) opis Jánošíkovho zajatia (baba zradí vojakom jeho slabé miesto na opasku)
- 3.) Jánošík vo väzení sa lúči so svojou milou – symbol Slovenska
- 4.) Jánošík spí vo väzení, no spomína na mladosť
- 5.) Jánošík rozmýšľa o spravodlivosti, myšlienka mesianizmu (národu pomôže len silný jednotlivec)

*Voľnosti, voľnosti, mával som ťa dosti,
a teraz ťa nemám, ani za dve hrsti.*

*Zvonja na deň, mne na noc, oj srdce nežiali,
my skoro spať musíme, bo sme skoro vstali.*

- 6.) Jánošík sa modlí nie za seba, ale za slovenský ľud. Tragédia je v jeho pasivite, nie v Jánošíkovej smrti.
- 7.) poprava

*Slnce v zlatej kolíske nad horou umiera,
hlucho, temno na schode jak prostred cmitera.*

- 8.) Slovensko je zakliata krajina, ľudia si rozprávajú o Jánošíkovi
- 9.) alegorický obraz svadby Jánošíka s kráľovnou víl Kraľkou

Skladba obsahuje prvky balady, elégie i hrdinského spevu. Založená je na kontrastoch:

- tragizmus ↔ heroizmus
- tma ↔ svetlo
- noc vo väzení ↔ sen o slobode
- bezprávie ↔ právo
- život ↔ smrť
- ľud ↔ panstvo

Použitý je sylabický veršový systém s prevládajúcim 12 slabičným veršom alexandrinom, ktorý má prestávku po 6. slabike. Dielo je bohaté aj na jazykové prostriedky:

- metafory *slnce v zlatej kolíske, nad horou umiera*
- prirovnania *obloha v ťažkom smútku sa zohýna, sťa mať biedna nad rakvou jediného syna*
- epitetá *ťažký smútok*
- alegórie 9. spev
- epizeuxy *Janíčko, janíčko ty moje srdiečko*
- hyperboly *Hoj, a keď nad hlavou palošík im blysne: to až hen v Budíne srdce pánom stisne!*
- eufónia *Horí ohník horí na Kráľovej holi. Ktože ho nakládol? – dvanásť sokoli.*
- paralelizmus opakovanie rovnakých alebo podobných konštrukcií

ANDREJ SLÁDKOVIČ

vlastným menom Andrej Braxatoris, študoval v Banskej Štiavnici, Bratislave a v Halle. Počas súkromných hodín v meštiackych domoch sa zoznámil s Máriou Pišlovou, ktorú ale jej rodičia vydali za bohatého medovníkára. Revolúcie sa priamo nezúčastnil, pôsobil do konca života ako evanjelický kňaz v Radvani.

Sládkovičova tvorba sa od klasickej štúrovskej líšila vo viacerých aspektoch.

- výskyt lúbošnej tematiky – kritizované Štúrom, Sládkovič tvrdil, že láska k žene muža posilňuje
- najkultivovanejší básnik – používal zložitejšie veršové systémy ako sylabický

Okrem svojich najvýznamnejších skladieb Marína a Detvan je Sládkovič autorom básní

- Sôvety v rodine Dušanovej filozoficko-reflexívna báseň zaoberajúca sa ľudstvom
- Zaspievam pieseň o slobodnej vlasti hymnická pieseň vítajúca revolúciu 1848

MARÍNA

je skladba, ktorá sa dá rozdeliť na dve časti:

- 1.) lyricko-epická – opis lásky k Maríne (Márii Pišlovej), príchod zvodcu (motýľa, neskôr hada)
- 2.) reflexívno-symbolická – úvahy, láska nadobúda spoločenský charakter (láska k vlasti)

Postupne prechádza 4 tematickými okruhmi:

- 1.) Túžba po kráse – nachádza ju v Maríne

*Ja sladké túžby, túžby po kráse
spievam peknotou nadšený,
a v tomto duše mojej ohlase
svet môj je celý zavrený;
z výsosti Tatier ona mi svieti,
ona mi z ohňov nebeských letí,
ona mi svety pohýna;
ona mi kýva zo sto životov:
No centrom, živlom, nebom, jednotou
krás mojich moja Marína!*

epiteton, epizeuxa
inverzný slovosled
metafora, inverzný slovosled
metafora, inverzný slovosled, bohemizmus
metafora, inverzný slovosled
oxymorón
anafora, metafora
anafora
Marína = Mária Pišlová

- 2.) Láska k žene – nadväzuje na Jána Kollára

*Možno mi tvojich úst sa odrieknuť,
možno mi ruky nedostať,
možno mi v diaľky žialne utieknuť,
možno mi nemilým ostať,
možno mi ústam smädcom zomierať,
možno mi žialiť v samote,
možno mi život v púšťach zavierať,
možno mi nežiť v živote,*

41. strofa
anafora

*možno mi seba samého zhubiť: –
nemožno mi ťa neľúbiť!*

litotest (dvojitý zápor s kladným významom)

3.) Láska k vlasti – vychádza z Hegelovej filozofie jednoty

*Vlast' drahú ľúbiť v peknej Maríne,
Marínu drahú v peknej otčine
a obe v jednom objímať!*

73. strofa

láska k žene a vlasti splývajú

4.) Východisko v mladosti = stav duše

*A čo je mladosť? – Dvadsaťpäť rokov?
Ružových tvári hlad jará?
Či údov sila? Či strmosť krokov?
Toto sa všetko zatará!
Mladosť je túžba živá po kráse.*

185. strofa

Napriek strate svojej lásky skladba končí optimisticky – básnikovi ostávajú spomienky a láska k vlasti. Uznáva sa na poslaní človeka, ktorým je zaplniť svoj život krásou. Sládkovič sa týmto považuje za básnika životného optimizmu.

Skladba je napísaná v 10-veršových strofách.

- hovorové i knižné (peknota) výrazy
- intelektuálne poetizmy (krásnomladá, veľkocitá)
- protiklady: cit ↔ rozum, ideál ↔ skutočnosť, duch ↔ hmota, subjekt ↔ objekt

DETVAN

je lyricko-epická skladba, oslava slovenského ľudu a prírody. Venovaná tým, ktorí neuznávajú slovenský ľud.

- Martin Hudcovie mladík ideálny slovenský junák bez konfliktov (neromantické)
- Elena dievčina ideálna slovenská dievka; verná, múdra, hrdá na svoj pôvod
- Matej Korvín kráľ idealizovaný kráľ Matej Korvín, zaujíma sa o ľud

Dielo sa skladá z 5 spevov, v ktorých dominuje lyrická zložka, obraz špatnokrásneho slovenského ľudu.

- 1.) Martin Martin zabíja sokola, ktorý napadol zajaca
- 2.) Družina Martin zachraňuje Elenu z rúk zbojníkov
- 3.) Slatinský jarmok Martin obhahuje zabitie sokola pred kráľom, ktorý ho odmení (najepickejší spev)
- 4.) Vohľady Elena odmieta kráľa, je verná Martinovi
- 5.) Lapačka Martin ide do Čierneho pluku, no necháva si Elenu, kroj, fujaru, valašku a vrkoče

*Rod môj, ty ľúb si svojho Detvana,
v ňom duša tvoja je zmaľovaná.*

Lyrické časti sa venujú opisu kraja v okolí Poľany a slovenského ľudu. Básnikov subjekt splýva s kolektívom (ľudom), hovorí v jeho mene. Na druhej strane je autor akoby sám postavou v deji, pretože hovorí o svojom spriaznení s hlavnými postavami.

Detvan je obhajobou slovenského národa, poukazuje na jeho účasť na obrane Uhorska už v stredoveku. Uznáva silu ľudu, schvaľuje štúrovské nádeje, že práve ten sa stane hybnou silou národa.

Použitá je 10 veršová strofa a vysoký počet básnických figur.

JOZEF MILOSLAV HURBAN

bol označovaný aj za najaktívnejšieho agitátora a revolucionára. Dôsledne používal na Devíne prijaté slovanské meno Miloslav, hostil na svojej fare v Hlbokom schôdzku so Štúrom a Hodžom o kodifikácii jazyka, podielal sa na zostavení Žiadostí slovenského národa. Po Štúrovej smrti sa stal vodcom národného hnutia, spoluzakladal Maticu slovenskú v roku 1863. Jedným z jeho 9 detí bol aj Svetozár Hurban Vajanský.

REDAKTORSKÁ ČINNOSŤ

- Almanach Nitra – prvýkrát použitá štúrova slovenčina
- Slovenskje Pohladi na vedi, umeňja a literatúru – vedecký a literárny časopis

ROMANTICKÁ PRÓZA

- Od Silvestra do Troch kráľov kritika malomeštianstva
- Olejkár historická próza
- Slovensko a jeho život literárny prehľad dejín slovenskej literatúry až po štúrovcov
- Korytnické poháriky kritika alkoholizmu, satira meštianstva
- Životopis Ľ. Štúra nedokončený

OD SILVESTRA DO TROCH KRÁĽOV

V diele odohrávajúcom sa v Bruchoslaviciach autor na postave Ďorďa Šuplatu kritizuje feudalizmus i kapitalizmus, národnú nevedomosť a lakomstvo. Využitá je situačná komika.

- Ďorď Šuplata starý mládenec hľadá bohatú manželku, vezme si Ilonu, ktorá vyhrala v lotérii
- Ilona stará slúžka svoj žreb predala Blažekovi a Ďorď je tak potrestaný
- Jaroslav Milenský slovenský spisovateľ protiklad k Ďorďovi, národne uvedomelý
- Blažek advokát výhru z lotérie dal Jaroslavovi ako svadobný dar
- Ľudmila Jaroslavova milá

OLEJKÁR

je historická povesť, ktorá je situovaná do okolia Trenčína na prelome 13. a 14. storočia.

- Hrabovec Olejkár zabraňoval láske Ľudmily a Víta
- Zlatník nepriateľ chce po Olejkárovi, aby zradil Matúša Čáka a otrávil ho
- Ľudmila Olejkárova dcéra miluje Víta, po odhalení súrodenectva odchádza do kláštora
- Vít Olejkárov učeň miluje Ľudmilu, po odhalení súrodenectva pracuje u Matúša Čáka
- Matúš Čák trenčiansky pán idealizovaný

Keď zrada vyjde najavo, zlatník dostane na súdnom procese trest smrti, Olejkár vyrozpráva svoj príbeh, v ktorom odhalí súrodenectvo Ľudmily a Víta.

Znaky romantizmu: tajomné postavy, intrigy, historický námet, idealizovaný Slovák Matúš Čák, hovorová reč, láska, víťazstvo dobra nad zlom

JÁN KALINČIAK

bol najvýznamnejší štúrovský prozaik. Študoval v Levoči, Bratislave a v Halle, pracoval ako riaditeľ gymnázia v Modre a redaktor časopisu Orol.

Vo svojej tvorbe nevychádzal z ľudovej slovesnosti a ústrednou témou bola láska, preto sa napriek vzájomnému priateľstvu dostával do sporov s Ľudovítom Štúrom. Častým zjavom je smrť postáv, i kladných, víťazstvo zla.

- Milkov hrob historická povesť
- Bratova ruka historická povesť
- Púť lásky historická povesť
- Reštavrácia humoreska

Milkov hrob je historická povesť z čias kráľa Mateja. Hlavný hrdina Milko sa vzdá svojej lásky Márie, aby zachránil Žilinu pred Vladimírom, svojím sokom v láske. Jeho obeť sa však ukáže ako márna, pretože ho Vladimír zabije a umiera aj Mária.

Bratova ruka je najkrvavejšia próza slovenského romantizmu. Mikuláš Badanský sa ožení do rodiny, na ktorej prisahal vykonať pomstu. Každoročne posielal jedného člena na smrť, nad posledným – švagrom – sa ale zľutuje a odtrhne mu len ruku. Tú schovanú nájde Mikulášova žena a on končí na popravisku.

PÚŤ LÁSKY

je romantická historická povesť z obdobia tureckých vpádov do Uhorska.

- Janko Černok pán Branču unesený aga Osmanom na svojej svadbe do zajatia
- aga Osman Turek keď vidí, že si Žofiu nezíska, prepustí ich
- Žofia krásna dievčina rozhodne sa ísť Janka zachrániť

Vracajúci sa Janko v tureckých šatách je pokladaný za Turka a zabitý. Žofia umiera od žiaľu a aga Osman chodí oplakávať ich hroby. Kalinčiak v diela uvažuje o mieste lásky v ľudskom živote.

REŠTAVRÁCIA

je humoristicko-parodický román so šťastným koncom. Vstupujúce prvky realizmu predstavuje opis hospodárskeho a morálneho úpadku zemanov na pozadí predvolebného boja o hlasy (kortešačky) za nového vicišpána.

Odnaučili sa orať a naučili sa poháriky prevracat.

- Adam Bešeňovský 1. kandidát napokon dá Aničku Števkovi, pretože sa stal 2. vicišpánom
- Ján Potocký 2. kandidát vyhrá pomocou Levických a Števka zvolí 2. vicišpánom
- Števko Levický vzdelaný mladík má rád Aničku

- Anička Bešeňovská dcéra Adama má rada Štefka
- Ondrej Levický Štefov strýko zariadi, aby sa Štefan stal druhým vicišpánom
- Matiaš Bešeňovský šef Adamovho tímu zháňa hlasy, nemá peniaze, dlžobník

Príbeh sa končí zmierením všetkých troch rodín. Romantické prvky lásky s prekážkami sa zachovali, príbeh ale nadobúda na parodickosti. Postavy sú zosmiešnené cez ich reč.

